

Ketabton.com

اوس پي پل پٽه مرو ايو و نشته عالمه
آواره شيدا دخته دونه هي ملنگ و

آواره شيدا

دکاظم خان شيدا پر شروند او کورني نوي خپرنته

ليکوال

حبيب الله رفيع

۱۹۹۱ع / ۱۳۷۰هـ ش

طمانه ختنه داره دې لپاره د
د لکنه په هېواد کې لیکل شوی او

د کتاب نوم : آواره شیدا

لیکوال : حبیب الله رفیع

خطاط : شهزاده هدوی

خپرونکی : د امان کتاب خپرونلو موسسه

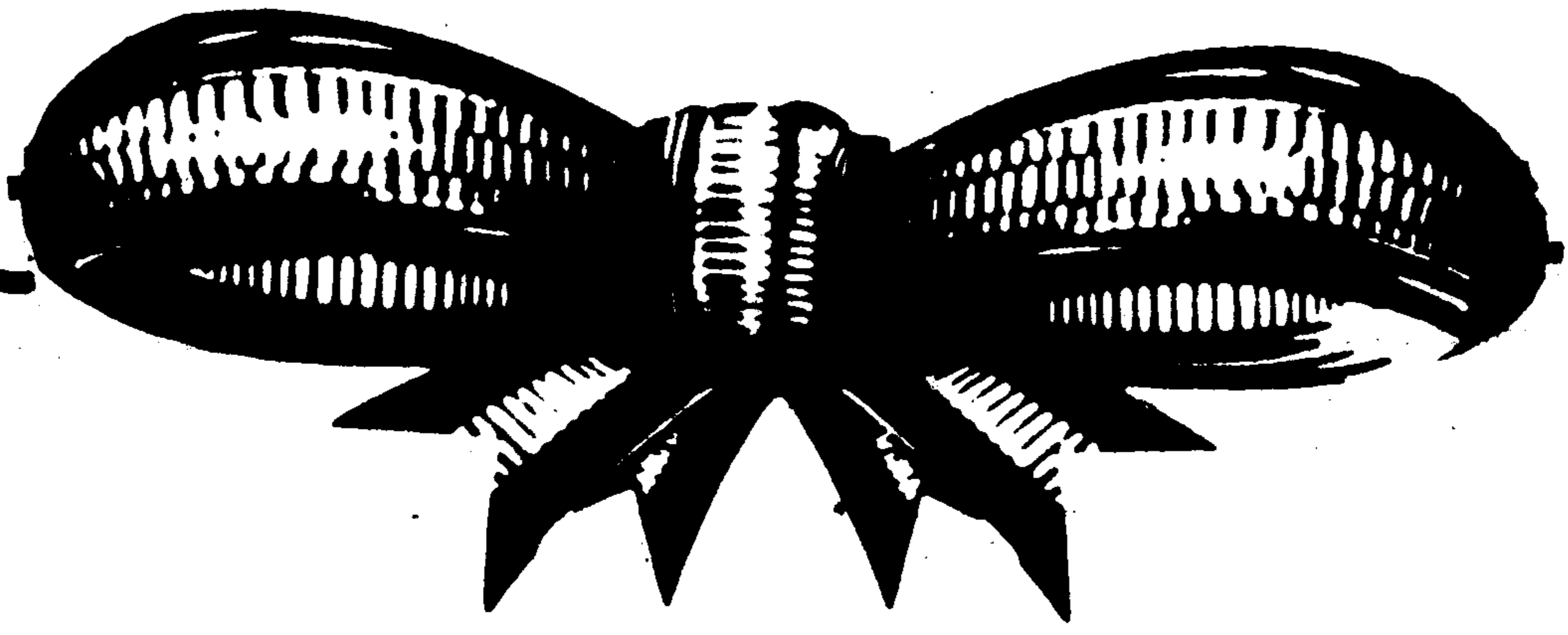
د خپرېدو کال : ۱۹۹۱ ع / ۱۳۷۰ هـ ش

د خپرونې لپاره د لکنه په هېواد کې لیکل شوی او

د لکنه په هېواد کې لیکل شوی او

د لکنه په هېواد کې لیکل شوی او

شماره ۷۶ / ۱۳۷۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَرُون

+++++

دارواینباد استاد کامل مومند

په نوم

چی ددوی عالمانه شکونه

ددې ساسالی دلامنخ ته کېدو

سبب شول .

ح - مرفیع

فهرست

سرلیک _____ مخ

سرریزه _____ الف

لومړې څپرکي :

۱. روايتونه او اټکلونه _____

دوهم څپرکي :

۷. شکونه او ډټکونه _____

درېم څپرکي :

۲۴. سندونه اولاسوندونه _____

څلورم څپرکي :

۸. تر لاسه شوې نتيجه _____

سیریزه

چې سایه کاندې مدام په سردستریو
"شیدا" شام د غریبې عجب عالم دی

کاظم خان "شیدا" د پښتولوی شاعر و، د نازک خیالی
او موشکافی له پلوه چې هنر یې سیاله او بې مثاله و
او په دې ځانگړنه (خصوصیت) کې دده غوندې شاعر
لا په پښتو کې نه دی تېر شوی. خو لکه څرنگه یې
چې شعر او فن ځلاند او معروف دي همدومره یې د
ژوند څېره تته او تیاره ده؛ په ځوانۍ کې له وطنه
پر دېس شوی او دخپل هنر د شکوفانۍ او غوړېدلو

موده ڀي ڀڻ غربت ، ٻڀڪسي اوڀي وطني ڪنڀي تهره ڪري
ده ؛ دي له هڀواده مهجور اوله خيلوانو نه ليري و ، ڀڻ
گمناهي اوگوڀنه ڪيري ڪنڀي ڀي ژوند ڪاوه ، نه بل چار
ده د ژوند ڀڀڀي ليڪي او نه دده له دي چار سره
مينه وه .

دا ڀڀڀه يواڻي دده د ژوند ڀڻ باب نه ده ڀڀڀه شوي
بلڪي د ڀڀڀو د زياتو شاعرانو ژوند ڀڀڀي تي او ورڪي
دي او دالربيه يواڻي له ڀڀڀو اديبانو سره نه ده شوي
بلڪي د نريوال (جهاني) ادب زيات شاعران او ليکوال دفن
له نظره مشهور او معروف دي خود ژوند ڀڀڀو له خوا
نومورڪي او گمنا .

ڪله ڀي ڀڀڀي ليکونڪي او ادب خپر ونگي د شيدا ژوند
ته متوجه شول دده پر مرينه تريري ڀڀڀي زيات وخت
او ڀڀڀي و ، د ژوند خپر ڀي نوره هم ته شوي وه ، د
ڀڀڀو ڪلوي ڀڻ ڀلونو ڀي د زماني بادونو نوري دور ڀي
هم وروڀي او دده يادونه ڀي گرجن ڪري وو .

بيا هم ڀڀڀي ليکونڪو ڀڻ يوه خوله وليڪل ڀي شيدا د
افضل خان زوي ، د اشرف خان لمسي او د خان خوشحال
خان خٽڪ ڪر و سي دي . پور يوه ڀڀڀي دا عنعنوي ڀڀڀو ڪلوي
را روانه وه ، دقيق خپر ونگي او عميق ڀڀڀي ليکونڪي ڀي سنده

سوايتونه نشي قانع کولی نو حڪه کله چي په ۱۹۷۴ع کال
 د پښتونو ماند محقق اروا بناد دوست محمد خان کامل
 مومند د افضل خان خټک مشهور کتاب « تاريخ مرصع »
 خپراوه هله يې د کاظم خان هېڅ تخبنه نېسانه ونه موند،
 شکونه ورته پېدا شول او پوښتنې يې په ذهن کې
 وگرځېدې، په دې بې سندې روايت يې شک وکړ او دا
 يې په پټو سترگو تائيد نه کړه چي کاظم خان د خوشحال خان
 خټک کړوسې دی؛ خپلې پوښتنې يې طرح کړې او موضوع يې
 بحث ته وړاندې کړه، بيا نو په موضوع تاوده بحثونه و شول
 خو موضوع لا ښخه پاتې شوه او داسې سندونه لامنځ ته نه
 شول چي د دې عنعنوي روايت ټينگ ملا تر وکړي او دا ثابته
 کړي چي کاظم خان شهيدا د خوشحال خان خټک کړوسې دی.
 زه هم د پښتو د يوه طالب العلم په هېڅ موضوع ورجلب
 کړم او سره له دې چي د شيدا غونډې مهجور او آواره يم،
 خاطرې پرېشان او ژوندې پاشان دی خو د خپل ذوق د
 تسکين او د حان بوختولو له پاره په دې برخه کې
 د سندونو په راغونډولو بوخت شوم او غواړم چي په دې
 ليکنه کې د خپلې خپېرې او گرو وېرې نچور وړاندې کړم؛
 زه به هڅه کوم چي دا موضوع په داسې سندونو متکي
 کړم چي يوازې خيزه شي او دا ثابته کړي چي کاظم خان د خوشحال

خان خٽڪ ڪر وڃي ڏي ڪه نه ؟

لڙ لوي خدای نه پڻ ڊي لاره ڪنڀي توفيق غور هم اورد

جان لڙ حاله سره وڃد شيدا دا بيت را خبر گوم :

نراهه هسي نه وایم چي فراق ووژلم

حيات خوشته دي وڃي جي خونده دي !

پڻ مينه

حبيب الله رافع

پڙنور، کوز تا ڪال

۱۹۸۷-۱۰-۲۱

۱۳۶۶ هـ ش ۷-۲۹

۱۴۰۱ هـ ق ۲-۲۹

لومړې خپرکي

روايتونه او اټکلونه

اوس يې پل په مړو ايرونشته عالمه
آواره شيدا دڅه دونهې ملنگ و

لومړني هغه کتابونه چې کاظم خان شيدا د افضل خان
ختک زوی، د اشرف خان هجري لمسی او د خوشال خان خټک
کړوسی کښي: د دپټي حیات خان «حیات افغاني»، د شهرمحمد
خان گنده پور «خوردشيد جهان» او د انگرېزي ختيځپوهانو او ورتي
«پښتوگرامر» او د پلاوډن د «کلید افغاني» انگليسي ژباړه
دي (۱) خودوی يوه هم د خپلې دې خبرې له پاره تر ځان
وړاندې سند نه دی بنورلی او بې بنسټه وداني يې کړې ده.
کله چې نيمه پېړۍ (صدۍ) پخوا په افغانستان کښې په

پښتو ادب څېرې پيدا شوې ، افغاني څېر ونگو او پوهانو
هم همدا روايات را نقل كړل ، اروا بناد علامه عبدالحی
حبيبي په « پښتانه شعراء » (۲) ، پوهاند صديق الله رښتين
« د پښتو ادب په تاريخ » (۳) او عبدالرؤف بېنوا « د كاظم
شيدا په ديوان » (۴) كښې دا خبرې راغبركې كړې .

په صوبه سرحد كښې هم د پښتو محققينو د همدې
روايت پيروي وكړه ، دروند محقق همېش خليل په « ديوان
كاظم خان شيدا » (۵) ، ډاكټر انوار الحق په « ديوان كاظم خان شيدا »^۶
او بناغلو رضا همداني او فارغ بخاري په تاريخ ادبيات
سرحد « (۷) او نورو ليكوالو هم په خپلو مقالو او ليكنو كښې دا
روايت وپاله .

اروا بناد استاد كامل مومند چې د « تاريخ مرصع » په
سريزه كښې د دې روايت په برخه كښې شكونه او پوښتنې
را منځ ته كړې (۸) بيا هم بې اثره پاتې شوې او د افغانستان
او صوبه سرحد محققينو هماغه زړه لاره وپاله او بې له
دې چې كوم شك وښيي شيدا يې د خوشال خان خټک كړوې
وباله . په دې برخه كښې د دوو مهمو كتابونو يادونه
ضروري ده چې د تاريخ مرصع تر خپرېدو وروسته يو
په كابل او بل په پېښور كښې خپور شوی دی ؛ « فرهنگ
زبان و ادبيات پښتو » د خوان محقق بناغلي زلمي هېواد مل

اثر چي د پښتنو شاعرانولند خو مطلبي ژوند ليک دی
په همدې روايت ولاړ دی (۹) او «روهي ادب» د پروفيسر
محمد نواز طائر تاليف چي د پښتو ادب په نوي طرز کښي
تاريخ دی، دا تاريخ هم همدا روايت راخلي (۱۰).

پوهاند عبدالشکور د شاد يوازيني سرې دی چي د
اروا بناد استاد کامل شكونه او پوښتنې يادوي او په
خپله کومه پرېکړه نه کوي (۱۱).

د رواياتو لنډيز:

د شيدا ژوند خپرونکو په يادو شوو آثارو کښي
دده د ژوند ځاګه داسې جوړه کړې ده،
کاظم خان شيدا د پښتو د مشهور ليکونکي افضل خان
ختګ زوی، د پښتو د نامتو شاعر اشرف خان هجري لمسی
او د پښتو ادب د نوميالي پلار خوشال خان ختګ کړوس دی
د ۱۱۳۵ - ۴۰ هـ ق کلونو تر منځ زير پدلی دی.

څه وخت چي دده پلار وفات شو نو دده مشر ورور
اسدالله خان د مشرۍ دستار په سر کړ او د خپل اقتدار
د قيام او استحکام له پامه يې چي خپلو وروڼو او نورو خپلوانو
ته کوم ناشوني حالات پېدا کړل کاظم خان شيدا په هغې
خوبښ نه و ان چي احتجاجاً د خپلې برخې جايداد نه هم تېر
شو؛ پر اسدالله خان تر ټولو وروڼو نه کاظم خان زيات

گران و ، دده پنه بدگمانی چي پوه شونو دده له زبه نه
 يي دهر راز شكونو دلري كولو هڅه وكړه او حتى ده
 ته يي نوره حمله هم وروبخښله او د قره لوري هم
 ورته په نكاح كړه خو څرنگه چي كاظم خان د خوشال
 خان د زامنو او لمسيو زبون حال دخپل پلار له لاسه
 ليدلي و نو هكه د اسدالله خان له خوا مراعات او بخشش
 دهغه شكونه نور هم زيات كړل ... كاظم خان شيدا
 خپل كور كلي پرېښود ، له خپلوانو خصوصاً خپل ورور
 اسدالله خان نه ډېر خپه و .

شيدا لومړي كشيخته ولاړ ، هلته يي زده كړې وكړې
 او كله يي چي څه زده كړل سرهغه شريف ته ولاړ او
 په پای كښي رامپور ته ولاړ چي هلته د نواب فيض الله
 خان پښتون رياست و او نور ډېر پښتانه هم دلته
 ودان وو ؛ نواب دی د مياشتي په زر دوپي په
 ملانمت كښي واخيست .

دده ورور اسدالله خان بيا هم دده در او ستلو
 كورښي وكړ ، دوستان به يي پسې لېږل والېږل خو
 ده د هغونه منل . څه موده پس اتفاقاً شيداله خپلو
 هندي ملگرو سره د سپل له پاره تر حسن ابدال راغلي
 و او چي خپلوان يي پرې خبر شول پسې ورغلل خو چي

هرڅو منتونه يې ورته وکړل شيدا سرای ته رانغی .
 کاظم خان شيدا په سرهند شريف کښې د نقشبندي
 طريقې د پير غلام معصوم مرید و . ده په ۱۱۸۱ هـ ق کال
 د محدي صاحبزاده په غو بنسټه خپل ديوان ترتيب او
 د خپل ورور په وساطت يې محدي صاحبزاده ته
 وړاندې کړ .

د کاظم خان شيدا د وفات تاريخ د يوې قلمي نسخې
 په حاشيه د يوه نامعلوم شاعر له خوا د " دل نظير " له
 جملې څخه را ايستل شوی چې ۱۱۹۴ هـ ق کال دی . وايي
 چې دی په رامپور کښې مړ شو خو لږه موده پس يې
 خپل خپلوان ولاړل او د ده نعش يې سرای ته راوړ (۲) .
پايلیکونه (حواشي):

(۱) اروا بناد استاد کامل مومند ، د تاريخ مرصع سرريزه

۴۰ مخ ، ۱۹۷۴ع ، يونيورسټي بک ايجنسي ، پېښور .

کلشن روه ، د پوهاند عبدالشکور و شاد سرريزه ، ۷۲ مخ ،

۱۳۵۶ هـ ش = ۱۹۷۷ع کال ، د پښتو د پياوړتيا او پرمختيا

آمریت ، کابل .

(۲) اروا بناد پوهاند عبدالحي حبيبي ، " پښتانه شعراء "

لومړی ټوک ، ۲۵۹ مخ ، ۱۳۲۰ هـ ش = ۱۹۴۱ع کال ، پښتو ټولنه

کابل .

- (۳) پوهاند صديق الله د بندين، د پښتو د اب تاريخ، ،
 ۸۰ مخ، ۱۳۲۵ هـ ش = ۱۹۴۶ ع، کابل، پښتو ټولنه، کابل .
- (۴) "د کاظم شيدا ديوان"، د عبدالرؤف بېنوا سرريزه،
 لومړی مخ، ۱۳۳۰ هـ ش = ۱۹۵۱ ع، کابل، پښتو ټولنه، کابل .
- (۵) "ديوان کاظم خان شيدا"، د همېش خليك سرريزه،
 "ط" مخ، ۱۹۶۵ ع، کابل، اداره اشاعت سرحد، پېښور .
- (۶) "ديوان کاظم خان شيدا - معه اردو ترجمه" ۳۷ مخ،
 يونيورسټي بک ايجنسي، پېښور .
- (۷) رضا همداني - فارغ بخاري، "تاريخ ادبيات سرحد"
 پېښور .
- (۸) "تاريخ مرصع" سرريزه، له ۴ مخ څخه تر ۴۹ مخ پورې .
- (۹) زلمي هېواد مل، "فرهنگ زبان و ادبيات پښتو"
 لومړی ټوک، ۲۶۱ مخ، ۱۳۵۶ هـ ش، ۱۹۷۷ ع، کابل، د ښوونې
 او روزنې وزارت، د تاليف او ترجمې رياست، کابل .
- (۱۰) پروفيسر محمد نواز طائر، "روهي ادب"، دوهم ټوک
 ۱۰۳ مخ، ۱۹۷۸ ع، کابل، پښتو اکيډمي، پېښور .
- (۱۱) گلشن روه، د پوهاند رشاد سرريزه .
- (۱۲) د روايات له يادو شوو کتابونو نه په گډه رااستخراج
 شوی چې يو د بک بشپړوونکي دي .

دوهم ڇپرڪي

شڪونہ او تڪونہ

بي سوختنه بي مردن دي لکه شمع

د شيدا طور يوڇه مشڪل پسند دي

کله پي اروا بناد استا کامل مومند د تاريخ مرصع د

متن او حاشيو تر بشير تابه وروسته په ۱۹۷۴ع کال کني

په دي کتاب سر ريزه ليکله نو څرنگه چي د کتاب په متن

کني پي د افضل خان خټک په زامنو کني د کاظم نوم نه

وليدی او هم د کاظم خان شيدا په ديوان کني د پلار په

مرينه دوي قطعي راغلي وي چي بايد د افضل خان د

مرگ نهي تري راوتلي واي، له دي کبله چي ده هېڅ

داسي باوري شهادت ونه موند چي کاظم خان شيدا

دې د افضل خان زوی وی نورحکله ښې دا قطعي هم
د افضل خان د مړينې و نه بللې او خپل شکر نه
او پوښتنې ښې په لاندې ډول ياد کړل:

۱- په تاريخ مرصع کښې زموږ د مورخ افضل
خان د زامنو په نامو کښې چې ښې ياد کړي دي د محمد
کاظم، کاظم خان شنيدا يا شنيدا نامه چېرې نه ده راغلې.
۲- د کاظم خان شنيدا په کڼو تاريخي قطعو کښې
يوه د دوو ورو نو فتح الله او الله نور په مړينې ده
چې کال ښې «آهاد قلوب غم» (۱۱۸۹) ښيلی شوی دی،
په مقدمه کښې ښې د محمد عابد خان نوم هم په طور
د خپل ورو اخيستلی دی، له دغو درې وارو نامو
يوه هم په تاريخ مرصع کښې د افضل خان د زامنو
په نامو کښې تر نظره نه راځي.

ترڅو چې د دغو خبرو او مشکلاتو تعلق دی نو
که افضل خان په ۱۰۷۵-۷۶ هـ ق کال کښې زېږېدلی وه
نو په شوال ۱۱۳۶ هـ ق کښې چې تر هغې مودې ښې په
تاريخ مرصع کښې حالات راوړي، دی به د شپېتو لوشپتو
کالو وه نه خو ناممکنه او نه غېر اغلبه ده چې په ۱۱۳۶ هـ ق
کښې او ترې پس ته ښې نور زامن لونه هم شوي وي،

* په اصل کښې سهواً ۱۰۳۶ چاپ شوی دی.

يا داچي پٽ شوال ۱۱۳۶ هـ ق کڻي ڀي ڄيڻي زامن دومره
واره ووي دهنو ذکر موقع تر نغه وخته دواقعاتو
پٽ بيان کڻي رانغله .

۳- شهر محمد خان کنده پور پٽ تاريخ خورشيد جهان
کڻي وايي : " اشرف خان هم در آن قيد خانه خود کڻي کرد
پس به جای او محمد افضل خان فرزند اشرف خان رئيس
شد مگر از نزاع و خدشه بهرام به آرام گذران کرده
نمیتوانست درین حالت پر حسرت خوشحال خان وفات کرد
و بعد از و بهرام خان نیز مرد و محمد افضل خان شصت و یک
سال حکمرانی بالاستقلال نموده انتقال کرد ؟ " دد کامل
صاحب له نظره دا بیان له واقعت سرد سم نه دی او
د بنیاهم لومړی خوشال خان پٽ ۱۱۰۰ هـ ق کال، بیا
اشرف خان پٽ ۱۱۰۶ هـ ق کال او بیا بهرام خان پٽ ۱۱۲۴ هـ ق
کال مړه شوي دي .

۴- د تاريخ خورشيد جهان مولف ليکي چي د بهرام خان
د مړينې نه پس افضل خان پٽ استقلال يوشپته کاله
حکمرانی وکړه بهرام خان د تاريخ مرصع له رويه پٽ
۱۱۲۴ هـ ق کال وفات شوي نو حاصل ښي داشوچي افضل
خان تر ۱۱۸۵ هـ ق کال پوري حکومت وکړ او ومړ
نوکه کاظم خان د افضل خان زوی وه او دی او

کاظم خان شیدا هم یوکس وی نویاخر په یاده شوی قطعه کښې
 څه نقص یا غلطی ده یا د تاریخ خورشید جهان په بیان کښې...
 کامل صاحب لیکي: چې خورشید جهان بیا د هرې پېښې یادوي
 د افضل خان د زامنو اسدالله خان او محمد علي خان تر منځ جگړې
 یادوي او اسدالله خان په دې پېښو کښې وژل کيږي نو افضل
 خان داوخت مړ و کله ژوندی؟ کله ژوندی و نو څه یې کول؟
 او د دغه ټولو واقعاتو په دوران کښې په هکله یې د دغو تاریخونو
 د لیکونکیو د خاموشۍ څه وجه ده؟ ناممکنه خونۀ ده چې څه
 داسې اوږده رځورتیا و د پېښه شوی وي لکه فالج چې په ژوند
 یې له کاره ویستلی وي خو یاد شوی تاریخ نویسان دانۀ وایي
 بلکې دا چې د بحث دلاندې دا ټول واقعات د افضل د مرګ نه پس
 شوي وو، نو کله د اصحیح وي او افضل خان په ۱۱۸۳ هـ ق کال
 وفات شوی وي نو په حسن ابدال کښې به په ۱۱۷۲ یا ۱۱۷۷ هـ ق^(۱)
 د هغه د نسبي خوشحال خان د مرهټیو سره د جنگ کولو او په
 شهادت رسېدلو سوال هډونه پېدا ویني...

یاد شوی تاریخونه د هرې تاریخي پېښې لیکي خو یو هم
 سند نه بنیسي نو ځکه یې کامل صاحب د هر تاریخي تناقضات
 را سپړلي او په همدې بنا یې په دې باب خپله پرېکړه داسې کړې ده:

(۱) د تاریخ مرصع په چاپ کښې سهواً دا تاریخونه ۱۰۷۲-۱۰۷۷ چاپ شوي دي.

له پورتنې انتقاده او د شكونو له اظهاره دامطلب نه
 دى چې كنه مؤثوق يم چې كاظم خان شيدا د تاريخ مرصع د مؤلف
 افضل خان زوى نه و او يوې نوې نتيجې ته د ټوپ وهلو يا د
 جديدې نظريې پېش كولو شوق لرم بلكې مدعا يې صرف دا
 ده چې كه هرڅو د خوشال باباله كهاله هم او د تاريخ
 مرصع د مؤلف افضل خان د زامنو لمسيو معاصر هم وه د
 ياد شويو مشكلاتو د نظر د وړاندې دا په وټوق نه شويلى
 چې د افضل خان بن اشرف خان هجري زوى و او په
 ديوان كښې يې د پلار په مرگ ليكې شوي درج تاريخي قطعه
 دهغه افضل خان په مړينې ده (۱) .
 د پوهاند رښتين حوابونه :

د تاريخ مرصع تر خپرېدو څو كاله وروسته پوهاند
 صديق الله رښتين په دې اثر يوه انتقادي مقاله و كښله چې د
 كابل پوهنتون وېنې مجلې نشر كړه . د دې مقالې له ټول متن
 سره زموږ كار نشته خود كاظم خان شيدا د بحث په برخه
 كښې د كامل صاحب په حواب كښې ليكي :
 بنا علي كامل د سريزي په (۳۴ - ۱۴۹) مخونو كښې د

(*) په حقيقت كښې د كاظم خان مربوط بحث د تاريخ مرصع د سريزي

له ۳۸ تر ۴۹ مخ پورې راغلى دى .

کاظم شیدا او افضل خان د مریڼې د تاریخ په باب ډېر
څه لیکلي دي خو د خبرو په منځ کې ورتنه دا سودا پېدا
شوي چې محمد کاظم د افضل خان زوی دی او که نه ؟
دی خپل شک او شبهه داسې ښکاره کوي :

۱- په تاریخ مرصع کې د افضل خان په زامنو کې

د محمد کاظم شیدا د کاظم شیدا، نوم نه دی راغلی .

۲- کاظم شیدا په یوه قطعه کې د دوو وروڼو فتح الله

او الله نور د مرگ نېټه ۱۱۱۹ ښودلې ده .

۳- د خپل دیوان په مقدمه کې یې د محمد عابد نوم د

خپل ورور په طور راوړی دی چې له دغو دريو واړو څخه

دیوه نوم هم د افضل خان په زامنو کې په تاریخ مرصع

کې نه دی راغلی .

زما په خیال د ښاغلي کامل دغه ټول سوالونه او پوښتنې

بې حایه دي

په دې باره کې چې محمد کاظم د افضل خان زوی دی هېڅ

سودا نه ده پکار ، ټول ختیځ پوهان لکه راوردی ، هیوز ،

او نور دغه شان درست افغاني لیکوال دغه خبره مني ؛

په تاریخ مرصع کې د ۱۱۳۶ هـ ق پورې واقعات راغلي دي

او کاظم شیدا لکه چې د سواغورڅخه یې څرگندېږي د تاریخ

مرصع د لیکلو په وخت ۱۱۳۶ هـ ق کې لا وروکی ماشوم ؤ او

يالانڈيز ٻڌلي .

افضل خان د واقعاتو پءُ منجُ کني د خپلو زامنو نومونه
يادوي لکه چي وايي : " فرزند ي سعيد خان فرخدار دلاچي و ،
(۴۱۳) منج . دد يوانزي د خپلو مشرانو زامنو محمد سعيد ، محمد
علي ، محمد حسن ، اسد الله ، محمد اشرف ، سيف الله نومونه
ياد کړي دي او د محمد کاظم او محمد عابد نومونه يې د وړوکوالي
ياد نه ضرورت له کبله نه دي ذکر کړي هرڅه د فتح او
الله نور د ورور ولي خبره ده دغه دواړه د کاظم شيدا وروڼه
نه دي بلکې نور څوک دي چي د خپلوي يا اشنايي په وجه
ياد شوي دي .

د کاظم شيدا د خټک ولي او د افضل خان د زوی ولي د
پاک دد خپل شعرونه پاڅه شاهدان دي خو خوځايه يې خپل
خاندان ، سراي او افضل آباد په ډېره مينه ياد کړي دي ...
نو څوک چي سراي او افضل آباد په دومره مينه يادوي هغه
به ضرور د افضل خان د سترگو تور شيدا وي .

البتہ بنا علي کامل ته چي د شيدا په دې قطعه کني سودا
پېدا شوې ده :

چي والد* ي ارتمال وکړي ځای يې جنت شه دنيا زندان وه
تاريخ يې دارنگ درحلت ووي خرد و ماته دامياشت دشعبان

(*) په مقاله کني ولد چاپ شوي .

تر اوسه پورې ادبي تاريخونو ددغې قطعې په باور
د افضل خان دمرگ نېټه ۱۱۸۳ هـ ق بنودلې ده نو بناغلي
کامل ته هم په دې وجه سر داپرېوتې ده چې که د افضل
خان د زېږېدې کال (۱۰۷۵) و بلک شي نو بيا دده عمر
(۱۰۱) کالو ته رسېږي او دا احتمال به سم نه وي مورن
هم د بناغلي کامل سره په دغه سودا کښې شريک يو خو
له نوې پلټنې څخه داسې ښکاري چې دغه سنه د افضل
خان دمرگ سنه نه ده بلکې دده د کورې يا په بله ژبه
د شيدا د مور د مړينې سته ده .

ددغې رباعي اوله مسره شعري کسر لري او يو سپلا ب
کمه ده ، بايد داسې ولوستل شي : (چې والدې هې ارتحال وکړه)
په دې صورت کښې شعري کسر له منځه يي او لس سپلا ب
پوره کيږي . ددې توجيه په مرسته بناغلي کامل هم دسړيزې
په ۳۹ مخ کښې وايي چې ددوهې رباعي اوله مصرع په
دوو نسخو کښې داسې ده : « غم به تر عمره د والدې کرم » له دې
نه څرگنده شوه چې دغه دواړه څلورينې يې د والدې دي . له
حالاتو نه داسې ښکاري چې کاظم شيدا د پلار د مرگ په وخت
په سراي کښې ؤ او دغه رباعي يې په رامپور کښې ويلې ده .
بناغلي تقويم الحق کا کا خپل د افضل خان مرگ په (۱۱۵۳ هـ)
کښې بنودلې دی . بنايي چې ده د افضل خان دنواې دوره چې

(۱۱ کاله) وه داشرف خان د بند له وخت نه (۱۰۹۲هـ) حساب
 کړې وي نو په دې صورت کې دغه پورته سنه يې د
 مرگ نېټه گنل کېدای شي. مگر د تاريخ مرصع له حالاتو داسې
 ښکاري چې افضل خان تر (۱۱۰۰هـ) پورې لا د نوابي په څوکي
 نه و ناست او دغه اته کاله يې ټول له بهام سره په جنگ
 جگړو تېر شوي دي. بنايي چې ده د (۱۱۰۰هـ) په شاوخوا
 کې ياد پلار د مرگ نه پس دغه ځای نيولای وي او (۱۱۰۰هـ)
 کاله يې رياست کړی وي. نو په دې حساب دده د مړينې
 تاريخ د (۱۱۶۱هـ) په شاوخوا کې اټکل کېدای شي (۱۲).

د کامل صاحب تکراري دريغ :

کله چې د پوهاند رښتين ځوابيه کامل صاحب ته ورسېد
 نو هغه يو ځل بيا د يوه پياوړي وکیل (ايدو وکيتا) په توگه دخپل
 دريغ دفاع وکړه او اړ شو چې خپل شکونه تکرار کړي او
 وليکي :

« له دېرې مودې راهيسې د نوي دور په پښتنو ليکوالو
 کې مشهوره ده چې د پښتنو نامتو شاعر کاظم خان شيدا
 د تاريخ مرصع د مؤلف افضل خان خټک زوی دی. هرکله
 چې د کاظم خان خټک په ديوان کې يوه قطعه ده چې ديوان -
 جوړوونکو يې د شاعر د پلار د مرگ تاريخي قطعه گنلې

او تاريخ ۾ي (۱۱۸۳ھ) بنيلي دي نو د تاريخ مرصع په
سريزه کښي (مو) په مفصلو دليلونو عرض کړي دي چي د
تاريخ مرصع د مؤلف افضل خان تر سنه ۱۱۸۳ھ ژوند
نھايي غږ اغلب اوله دې کبله د کاظم خان شيدا که هرڅو
ختک او هم د خوشال باباله خاندانه وه د تاريخ مرصع د مؤلف
افضل خان زوی کڼل غږ محفوظ دي . علاوه له دې ۾ي داهم
عرض کړي دي چي مون د دې خبرې څه معتبر شهادت
نه لرو چي هغه شاعر چي کاظم خان شيدا نومیده او شيدا
۾ي تخلص وه دخوشال بابا د زوی اشرف خان هجري د زوی
چي د تاريخ مرصع مؤلف دی له زامنو څڼي يودي .

بناغلي پوهاند رښتين په دغه لږ کښي انتقاد کوونکی
له ما متفق دی چي د تاريخ مرصع مؤلف افضل خان اغلب چي
له ۱۱۸۳ھ ډېر اگاهو حق رسېدلی وه ، دغه تاريخي قطعه
هم چي د کاظم خان شيدا د پلار په مرگ ويلي کڼي شوي
ده او ۱۱۸۳ هجري ۾ي تاريخي کال بنيلي شوي دی لکه ديوي
بلي قطعي چي شاعر د خپلي "والدي" (مور) د وفات په هکله
ويلي ده د شاعر د مور په وفات ويلي شوي کڼي

د بناغلي پوهاند رښتين د استدلال نخبه داليدل شي چي
که هرڅو افضل خان له کال ۱۱۸۳ھ اگاهو هم وفات شوي وه
خو هرکله چي د کاظم خان شيدا په ديوان کښي دا چپري

نشته ڇي پلار ڇي پيءُ ۱۱۸۳ هڪٻئي وفات شري وهُ ، نو د کاظم
خان شيدا د ديوان لهُ داخلي شهادتہ مور د دڇ خبري رد
نه لرو ڇي هغه د افضل خان زوي وهُ

د بحث لندو لوله پاره به زه يور درنگ لره و مم ڇي
مصرعه هم هغه ڊول پهُ کار ده ڇي ڇرنگ ڇي بناغلي پوهاند
د بنتين غور ڪنهي : " ڇي والدي ڇي ارحال وڪر " نو د دڇ خبري
به زياته نه زياته نتيجہ داوي ڇي د تاريخ مرصع مؤلف
افضل خان د ۱۱۸۹ اوهم د ۱۱۸۳ کال هجري نه آگاهو مر
دي (له) مور سره به د کاظم خان شيدا د ديوان د داخلي
شهادت پهُ بنا د دڇ خبري رد نه وي ڇي کاظم خان شيدا
د افضل خان د تاريخ مرصع د مؤلف زوي دي ، خو د
ثبوت بار به پهُ هغه ڇا وي ڇي ديوي خبري دعوي کوي،
که مور د کاظم خان شيدا د افضل خان موصوف د زوي
کپڊلو د دعوي رد نه لرو نو پهُ دا دعوي نه ٿا بڻينري .
سوال دا دي ڇي د دعوي ثبوت ڇهُ دي ؟

بناغلي پوهاند د بنتين د خپل موقف پهُ تايد ڪنهي ڇي

کوي خبري کوي دا دي :

" ۱ " د شيدا هغه شعرونه ڇي تري دده خٽڪ کپڊل ، سراي

او د خوشال باباله کاهاله سره تعلق او مينه .

" ۲ " ٽول ختيغ پوهان لکه راور تي ، هيوز دغه شان درست

افغاني ليکوال دغه خبره مني .

۳۰۰ افضل خان د واقعاتو په منځ کښې يوازې د خپلو مشرانو زامنو نومونه ياد کړي دي او د محمد کاظم او محمد عابد نومونه يې د وروکوالي يادنه ضرورت له امله نه دي ذکر کړي فتح الله او الله نور د کاظم وروڼه نه بلکې د اشنایي په وجه ياد شوي دي .

ترخوچې د ورومبې خبرې تعلق دی نو ما هم دا خبرې مناي چې کاظم خان شيدا خټک او اصلاً د سرای اوسېدونکی ؤ بلکې داهم چې د خوشحال بابا له خاندانه ؤ خو دغه گړدې خبرې دهغه د مشر زوی اشرف خان د زوی زوی کېدل څنگه ثابتوي ؟ د دوهې خبرې په باب به عرض وکړم ختيخ پوهانو چې کوم کار کړی دی سره ددې چې بايد ورته په دروند نظر وکتل شي له انتقاده پورته نه دي . ورومبې له دې چې زه په دغه لړ کښې د ختيخ پوهانو ځينې دېرو سختو غلطو ته گوته ونيسم ما د پادري هيوز په آثارو کښې چېرې دا خبره ونه ليدله چې کاظم خان شيدا د افضل خان زوی دی البته پلاوډن د هيوز د کليد افغاني انگرېزي ژباړونکي شيدا د افضل خان له زامنو ځنې ياد کړی دی او داوړ تي هم ضرور هغه د افضل خان زوی بللی دی . . . ما چې دغه شهادت معتبر نه دی

گڼلې نو د خپل موقف د پاره هې په سریزه کښې څخو په
 تفصیل د لایل وړکړي دي ، دلته به په لنډه دومره ووايم
 چې راوړتي ، پلاوړن ، شېر محمد کنده پور او محمد حیات خان
 کهتر هم ديوي زمانې خلک وو ، د شېر محمد خان او محمد
 حیات خان کتابونه له تاريخي حیثه ډېر کم پایه کتابونه
 دي راوړتي په پښتو مینانو کښې د مرستې ، پوهې
 او خدمت له رویه یو اوچت او جوت مقام لرونکی دی او
 د کلید افغاني په انگریزي ترجمه د پلاوړن حواشي هم
 د هغه په علي ذوق لا محققانه مزاج دلالت کوي خود شېر
 محمد خان کنده پور او محمد حیات خان کهتر او که د راوړتي او
 پلاوړن ویناوې ديوي داسې خبرې په هکله چې د هغوي
 له زمانې نه ډېره آکاڼو وي ځان له سند نشي کېدلی ، بیا یوډ
 هم د خپل بیان د پاک نه دستاويزی نه د زباني سند
 یا شهادت چېرې حواله وړکړې ده اوس باید چې د
 یادو شوو ختیځ پوهانو د ځینې سختو غلطیو چې څه خو
 لطف هم لري نښاندهي وکړم (بیا ارواښاد کامل د ځینې ختیځ
 پوهانو جالبې غلطې په ګوته کوي)

پاتې شوه د بناغلي پوهاند رښتین داخبره چې افضل خان د
 واقعاتو په منځ کښې سرپې د خپلو مشرانو زامنو نومونه اخیستي
 دي او د کاظم خان شیدا او عابد خان نامې یې د هغو د کوچنیوالي یا د

ضرورت د نشتوالي لئ روپه چهرې نه دي اخیستلي او دا چې
 فتح الله او الله نور د کاظم خان نسبي وروپه نه دي دوستان
 یې دي او دې د پارټي ورته وروپه ویلي دي . دستایلي
 پوهاند مطلب دادی چې کاظم خان شیدا د افضل خان زوی دی
 او هم عابد خان او سرپ پټ دې وجه چې د دیو نومونه
 چهرې پټ تاریخ مرصع کښې نه دي راغلي دانشر ویلي چې دوی
 د افضل خان زامن نه دي . که دا خبره منلې شوې وي چې کاظم
 خان او عابد خان د افضل خان زامن دي او پوښتنه کوونکی او
 پوښتنه کېدونکی یې پټ باب څه اختلاف نه لري نو دې پوښتنې
 چې پټ تاریخ مرصع کښې دا دواړه ولې مؤلف پټ خپلو زامنو کښې
 نه دي یاد کړي ، پټ ځواب کښې وید کېدی شي چې لئ دې کبله
 چې دېر واړه به وو او د واقعاتو سره چې کتاب کښې بیان
 شوي دي د تعلق نه لرلو پټ سبب یې د یادولو ضرورت نه
 و خو هرکله چې بحث کېدونکې خبره تنازعه وي او یو فریق یې د
 اثبات پټ هکله شهادت ووايي چې یو خوا خبر شهادت ناقص او
 نامعتبر دی او دې سره پټ تاریخ مرصع کښې چې مؤلف پټ کښې
 د خپلو کڼو زامنو نای یادوي نه خرچېرته د کاظم خان شیدا
 او نه د هغو کسانو چې دی یې خپل وروپه بولي نای چهرې لیده
 شي نو دغه ځواب به چې ښاغلي پوهاند رښتین کړی دی موزون
 نه وي . دلته به دا ویل یې حایه نه وي چې مونږ ته د افضل

خان د خپل بيان له رويه دهغه دوه بيبياني معلومې دي
 يوه يې د ماما لور چې بې اولاده وه او دوهمه چې د محمد
 علي خان، دوي والده وه. د دغې بي بي د حق رسېدو ذکر
 افضل خان د ۱۱۳۰ هـ ق د واقعاتو په ضمن کښې کوي. تر دغه
 وخته او تر دې حايه، مور د شپږو کسانو ناي لولو چې افضل
 خان په کښې هر يو د زوی يا فرزند په طور ياد کړی دی،
 هغه ناي دا دي: محمد علي خان، محمد حسن خان، اسدالله خان
 محمد اشرف خان، سعيد خان، سيف الله خان. د نورچا نامه
 په دغه طور نه ده اخستلې شوی؛ کېدی شي چې افضل خان
 د هغه وخت نه پس بل واده لا نور ورونه کړي وي او دا
 هم ضروري نه ده چې دغه شپږ زامن هم له يوې بي بي
 شوي وي خو د دغو خبرو په هکله چې ممکن خوري مور
 لا تر اوسه هېڅ شهادت نه لرو. د بناغلي پوهاند رښتين
 دا وينا هم دليل غواړي چې فتح الله او الله نور صرف دوستي
 له مني کاظم خان شيدا ورونه ياد کړي دي، هرکله چې په
 واضحو الفاظو کښې يې ورله ورونه ويلې دي او په متعلقه
 قطعه کښې داسې هېڅ توري يا توري نشته چې ورسره يې د
 دوستي، اشنایي نغوته کوي نو حقيقي معنی پرې اېښې مجازي
 معنی کول څه جواز نه لري.

هرکله چې ماله دې خبرې د تاريخ مرصع په سرزده کښې

سکوتاً انکار نه دی کړی چې کاظم خان شیدا د تاریخ
مرصع د مؤلف افضل خان زوی دی ځکه چې د ثبوت یې
نشتوالی د یوې خبرې د نادرستی یا غلطۍ کېدلو ثبوت نه
دی نو مالۀ خپله انده بحث په احتیاط راټول کړی دی ...
اوس نو د پښتنو لیکو نکیو خصوصاً خپرو نکیو خوښه
ده چې (په) دغه باره کېږي د راورټي وغږه په وینا قناعت کوي
او که د نور لټون ضرورت هم محسوسوي ...

کامل صاحب په خپل " ۱۶۳۰ع " نوي اثر کېږي په دې هم
بسنه نه کوي، په کاظم خان شیدا پسې نور لټون هم کوي
له " تذکرۀ انتخاب یا د کار " او " تذکرۀ کاملان رامپور " څخه
هم (چې دوی معتبرې هندي تذکرې دي) دده په باب معلومات
راخلي خو هلته هم دا په لاس نه وړي چې کاظم خان شیدا
د افضل خان خټک زوی دی او دده د ژوند په باب له ځینې نورو
مشکلاتو سره هم مخامخ کیږي چې دلته یې راورټل او بدیږي
خو په پای کې وایي :

په اخره یوحمل د بنا غلیو لوستونکیو (څخه په) بڅښني
غوښتلو سره ددې خبرې تکرار کوم چې مادې خبرې نه
سکوتاً انکار نه دی کړی چې شیدا د تاریخ مرصع د مؤلف
افضل خان زوی وه، بلکې د تاریخ مرصع په سریزې کېږي
چې د هغو مشکلاتو نشاندې کول مقصد وو چې له دوی نه یې موږه

په وټورق سره نه شو ویلی چې کاظم خان شیدا دستایلی
 افضل خان زوی وده نوکه موب په دې باب خپل لپتون او
 مرسته جاري وساتو نو هېڅ زیان به یې نه وي او زه
 پرې خپه نه یم که نتیجه یې د بناغلي پوهاند رښتین د
 موقف په تایید کېږي او خپري لابه خرشمال یم که دغه کار
 هم زما په کوشش وشي (۳).

پایلیکونه (حواشي):

(۱) د تفصیل له پاڼو وگورئ: «تاریخ مرصع» استاد کامل

مومند سریزه، ۳۸-۴۹ مخونه.

(۲) پوهاند صدیق الله رښتین «تاریخ مرصع» (مقاله)

وږمه (مجله) ۲۱ کال، ۲ گڼه، ۵۴-۵۶ مخونه، ۱۳۵۶ هـ ش ۱۹۷۷ع

کابل پوهنتون، د ادبیاتو پوهنځی، کابل.

(۳) د تفصیل له پاڼو وگورئ: داروا بناد استاد دوست محمد

کامل مومند «۱۶۳ع» لومړی اثر، ۱۴۷-۱۶۶، ۲۰۵-۲۲۹ مخونه،

۱۹۸۵ع، د چاپ زی، پېښور.

درایم خپرکی

سندونه اولسوندونه

د افغان له شعراء په شیدا باندې
د ادب په مقتضی د خان شرف دی

د پښتولوی، نامتو او ایماندار محقق استاد کامل مومند
دې خدای و بخښي، هغوي مخکښې له دې چې د دې کشاې په
حل بریالی شي و فات شو، نه په داسې حال کې چې د دوی پاک
روح ته دعا کافي استوم په دې خپرنه کې مخه کوم چې د
باوري سندونو او لاسوندونو (دستاویزاتو) په رڼا کې
موضوع و سپړم او په دې باب غواړم قدم په قدم وړاندې
ولاړ شم.

لومړې: د شیدا دیوان لاسوندونه:

۱- کاظم خان شیدا خټک دی، خټکتوب یې د دیوان له سریزې
څخه چې دده په خپل قلم ده او هم له متن څخه څرګند یږي.
شیدا دیوان په سریزه کښې وایي: " راقم ددې صحیفې
محمد کاظم، شیدا تخلص، خټک نسب، حنفي مذهب، نقشبدي مشرې."
او د دیوان په متن کې داسې ولایي:

که دې جام لکه حباب ونه نیوسید ته
آفرین دې په همت شیدا خټکه

+++

خشوع نشان دی د نېکبختیه
که دې روزي شي شیدا خټکه!

۲- شیدا د خان (خوشال خان خټک) د خاندان غړی دی

او دا ارتباط په شاعرانه الفاظو کې داسې څرګندوي:

په داهونبره پښتونو کې	بیا په ژبه د پښتونو کې
په دافن کې خواشخاص دي	چې په نزد د خرد خاص دي
چې خوشکوی و همه دان دي	دېر زموږ د خاندان دي

د پښتو شعر معلوم و په معنی کې کالم معلوم و
چې قلم په لاس د خان شه م یې لوی دیوان شه

تصانيف ڀي فراوان شول
سلاست د عبارات هم
د ډېر دقت د معاني هم
په ډېر کلام کښي ڀي ظاهره
سليقه ڀي کره عيانه
هر شاعر څي د افغان دی
في المثل که بل مهتاب وي
څي په غرونو شي لار صافه
څي وي ږل په دريا باندي
له حسده که صاف زړه کړي
خان ممتاز د تمام روه دی
په ميدان د ممتازانو

او ترخان راوړو سته ځان ته رارسېږي :

ما څي دا کلام ادا کړ
په پښتو کښي گویا خاص يم
څي په لاس د خان قلم و
هغه وخت که دا سواد وي

او بيا وايي :

شيدا خان به دې کا مير د شاعرانو

که مزار و ته ڀي عرض د تا انشاء شي

مستعد د درست افغان شول
لطافت د اشارات هم
بلکې خود همه داني هم
په اقليم کښي ڀي باهره
طريقه ڀي کره بياننه
رېزه چين د خان د خزان دی
مستفيد د دې آفتاب وي
قافله دروي تر قافله
څوک به غم د شنا کاندې
په دا کار کښي انصاف وکړي
بل استاد د دې گروه دی
همعنان د برق تا زانو

نوی طرزي را پېدا کړ
سزاوار د اختصاص يم
قلمرو څي دا عالم و
په کاغذ بويه څي صاد وي

او همدا د نوي طرز د ايجاد له امله خپل کلام تر ټولو
لوړ کني خو يوازې خان حکه تر خان لوړ بولي چې د ادب
مقتضي داده يعنې هغه چې د کورنۍ مشر دی:

د افغان له شعراء په شيدا باندې

د ادب په مقتضي د خان شرف دی

۳. شيداد سراي او سپدونکي و او په خپله وينا کېنې

د سراي يادونه ډېره - ډېره کوي، لومړی سراي هلته يادوي

چې د خوشال بابا ستاينه کوي او وايي:

په عالم يې هرځای تاب دی	"سرای" مطلع و دې آفتاب دی
چې نازک لکه ذرات دي	پکښې منې شان نکات دي
سر تر پايه گلزمين دي	په رنگين خيال رنگين دي
رنگينه تر بدخشانه	دا قطعه ده گل افشانه
دا بهار عنادل خېز دی	که انصاف کړې قابل خېز دی
بلبلان يې خوشنوا شته	هم يې بڼه آب و هوا شته
د خيال گل يې رنگارنگ دی	هر بلبل يې خوش آهنگ دی
که يې سمه يايې غر دی	که يې بحر يايې بر دی
که يې خار يايې خار ده	که يې باغ يايې صحرا ده
که يې بوم يايې تيهو دی	که يې گرمک يايې آهو دی
گريوه، يايې گرننگ دی	که يې وڼ يايې پلنگ دی
که يې سیر يايې پیکار دی	که يې میر دی يايې بنکار دی

دم پڻ دم زما اورادي	هر نفس زما پڻ يادي
ڪهڻي واورڻي دلپندي	دا ڪلام د دانشمند دي
سا پڌاره له ايمانہ	د وطن مينه اي خانہ
صلوات باندي سرمدو	پڻ حرمت د پاڪ احمدو
پڻ پيرو د پاڪ جناب يي	هم پڻ آل ، هم پڻ اصحابي
بلڪي زر زره مرته	نه يوخل پڻ خو ڪرته
درخشان وي ماه و مهر	خو ڪر دان وي د اسپهر
انجمن د بنه ياران وي	خو چمن د بهاران وي
خو نشه ، خمار باقي وي	خو باده جام و ساقوي
پڻ قيام وي د باغ سروڻي	خو خيام وي د سدر وڻي
خو نڪته او نڪته سنج وي	خو فقره د دي سنج وي
هم دي جوهر دا خاندان وي	تر هغه دي "سراي" ودان وي
پکڻي اوسه روز افزوني	بني خبري بيا موزوني
بيلان يي بي غم اوسه	گلستان يي خرم اوسه

پرڻ گو ذرا د خزان مه شه!

غندليب يي نالان مه شه!

د هند پڻ پر د پسي ڪڻي يي د سراي ياران پڻ زر د اوري

اود خيلو اشعارو د سرغات و رليپر لو هيله لري!

شيدا واسو د تير اشعاره هنده

ستاد راي سر اسناد سراي ياران دي

بل حای خان دسرای نه آوارک شوی بلب بوی :
چی گوزر وکری صبا دسرای په لوری
آوارک بلب پی یاد په گلزمین کیره
په سرای کنبی د « ولی » او « افضل آباد » یادونه داسی کوی :

کله صبادی، باد مراد دی
چی پی لیدی افضل آباد دی
راته پی ووی د حال په ژبه
تازه دی گل او سرو شمشاد دی

+++

کودن ته بویه ورا پی جلی
ناری په غرڈ کنبی دختلی
کلبانک به خه کا د بلبانو
زما دیوان دی باغ د « ولی »

+++

نسیجه ورشه دسرای سواد ته
له هغه پسه افضل آباد ته
سلا می وکیره په دوارو لاسو
درو دیوار و گل و شمشاد ته

۴- کاظم خان په خوانه خوانی کنبی د زمانې د ناخوالو

له لاسه له « سوه » نه وتلی او په لوی هند کنبی پردیس

شوی دی ، دی د خپل دیوان په سریزه کښې په حوڼی
له خپله کور و تل داسې بیانوي :

« په سفوان الشباب کښې ې استراحت د حضرت په محنت
د سفر مبدل شئ او الی آن ې په شام د غربت صبح د
وطن مألوفه طالع نه دی . انواع د محن دلشکن ېې
لانز مه د سفر و منافي د راحت و فراغت دی لاحق د خاطر
فاطر :

مدتی شد چون قلم در مشق سرگردانیم
تا چه آرد بر سرم آخر خط پیشانیم
بالجمله په کلبه د جدایی او په زاویه د تنهایی کښې
پې مصداق د دې مضمون یم ، فرد .
دل می تپد و نیست کسی د ادرس ما
از قافله دور است خروش جرس ما .
هو! شیدا په همدې حوڼی کښې مسافر کښي ،
هند و ستان ته ې او کوم حایونه ېې دی ېې په خپل
کلام کښې یادوي دادي :

پې باران ېې همیشه د ژبا اوري
دا « کټھیر » په شیدا کور تیرا شئ
شیدا و استود رنگین اشعار له « هند »
ستاله رای سره اشنا د سرای یاران دي

شيدا واستوه ديوان له "هنده" روه ته
چي لبريزي په صداشي کوهستان هم

+++

ورخ د بسنت ده وريخ ده کور : و "بريلي" ته حوله "رامپور"
گويان زعفران دي دا زرد گلونه چي بهر د منديونن له سروره

+++

ته بلبلد ولايت راغلي له سرايه د توتي غوندي په "هند" سخن سرايه
ستا اشعار دي گل شکر سخن آرايه په کفار دي شيدا خوښ يم وايه وايه!

نرمانې دتا په طبع آفرين کر

په هند کښې دخپل گشت اوگوزار په باب وايي :

پکښې نشته سياه مست دهغو سترگو
گرخېدلي په درست هند په بنکاله يم

+++

سبزبان کله وي همسر د گلرخانو
بپه موده راغي شيدا تر هندو باره

+++

گورځ په باغ کښې د رامپور، وريزي
نه دي دونو تر پانو لوري

+++

پښتانه دکتهير مترزلزل دي
که هرڅو وولکه غرقوي بنياد

هرگز نه کا انتفاع په هندوستان کښې

په تمونز وي حې سرد دروه سراب

۵ - شيدا وطن وي پرېښود؟ په دې باب په صراحت څه

نه وايي خو په شاعرانه ژبه ډېرې اشارې او نفوتې لري چې

مون ته دده د تلو په باب مواد را تر لاسه کوي، که څه هم

مون د شيدا داسې اشعار نه لرو چې ده دې په روه کښې وي

وي ځکه ده دده په وينا په حوانې وطن پرې ايښې او بنيادي دا

داسې وخت وي چې شاعري يې لانه ده پيل کړې او که اميا نا

په روه کښې يې شعرونه ويلي هم وي داسې نڅښه نه لري

چې سرې حکم پرې وکړي خو په هند کښې يې چې څه ويلي په

هغو کښې داسې خبرې نشته چې دده د تلو او هجرت په باب

مون ته ډېر څه را تر لاسه کوي.

تر هر څه وپاندې دده له ليو بيت نه ښکاري چې ده د

دروڼو د اختلاف او دسيسو له امله وطن پرېښود او خان يې

له مظلوم يوسف (ع) سره تشبیه کړې:

دا شفاق طمع به څه کړې له اخوانه

نتيجه يې ورکېده دي له کنعانه

دی خپلو دردو لي، خورولي او بېلتون ته اړ کړی دی نو

ځکه تمه نه ورته لري:

د دریا باله سرد جوشی د حباب زړه چوی
شیدا قطع د امید بویه له خپلو

+++

شیدا څه کړي د دې وخت رسته داری
د سوزن زخم په زړه د هر انځور دی

+++

ماچې ښاکړه د دنیا و خان و مان ته
څه حاجت لرم و نور سر و سامان ته
مبارکه شاه پر تا د دنیا خوښه
آورد شیدا روان دی بیا بان ته

۶- له خپلو وې خپه شو؟ دا ځکه چې دده کورنۍ د خانې
او جاگیر داری په نښه کښې یو د بل د سر د بڼه وه او په
دې لاره کښې یې جنګونه، مرګونه او راز-راز یې خوندي سره
کولې؛ له دې سره د جاگیر او سرداری مینه نه وه، دده فقیري
او ملنګي خوښه کړې وه خو د ورونیو خپل منځي شخړو او
د ښمنیو سترو، زه کړی و او مجبورېده چې په خپله هم په
دې مخالفو کښې لګر شي؛ دده د عزت او آبرو د هر محقر
ژوند تر دې ډول یې عزت او دنیاوي جاه و جلال غوره
و باله او له ناکسو سره د او سپدو پر ځای یې بېکسي
او پردې ته تر جیع ورکړه؛ دا مطلب په تشبیه او استعاره

ایما او اشار دده په دیوان کېنې حای په حای لولو :

هسې رنگ له دې عالمه تنها خوښ یم

چې مدام لکه وحشي په محرا خوښ یم

تر هغه چې خشک طينت د ساحل وینم

لکه موج آواز له دریا خوښ یم

چې شاره یې له لقي وېرې مګس شي

که زه د هغه خون په سلا خوښ یم

چې په شان د آفتاب نه ده گرم رویه

ستا په سرکه په سایه د هماغوښ یم

چې په قیدې د قفس کرم لکه زرکه

تر دا هسې خندانه په ژړا خوښ یم

که بېدار لکه تصویر له خوا به نه شو

په دا حال له خپله بخته شیدا خوښ یم

+++

که فرد تاج و شکوه د تخت نه وي

وقت مساعد او مدد د بخت نه وي

واړه روان دي زما په پوهه

غم به تر جاو و تر جلال سخت نه وي

زماڼې هغه کسان دي عزیز کړي

چې مرجع د شرارت دي هم مآب

د باد شاد تعظيم سايه د باد شادنۀ کا
استاده کۀ ږي عالم وي پۀ جناب

+++

پورې زهير لکه پۀ خپلو بنونۀ يم
چي زما پۀ سترگو اېښي چا قدم دی
چېرې نه چې ږي دا جام پر يوزياله لاسه
عجب مست د جاد پۀ ميوشاد جم دی

+++

خند ارادرومي پۀ خان و بېگ پورې
پۀ ملک و مال و پۀ خوان و دېگ پورې

+++

ماليدلی دی نشيب پۀ هرفران کښې
اعتماد به شيداخرنگ پۀ فراز کرم

+++

نرمانې خسان باد کړۀ تر کسانو
چي وخت ته فروکړی دی سر آب

+++

شيداوې دې هرڅۀ ته لته ورکړه دا حکه:
چي همت ږي نه کا وير پۀ هسکولو
لکه موج نه کړمه يم له پر پوتلو

سوال ۾ خوي لاءِ درافشانه ابرو نه ڏي
صدف ورائه خيله خوله ڪرڻ پوءِ غوڻيٽلو
د آفتاب پوءِ ڪمند نه خيٽم آسمان ته
نه بندم ٻار لکه شبنم پوءِ دوش دگلو
د آزاد و لڻ ڪله پوءِ خار نيلي
دنسيم غوندي گوزر ڪرم پوءِ ڄنگلو

+++

شيدا زيبت پوءِ تورو خاورو لکه مار ڪرڻ
مزعفر مه خون ڏوڻ پوءِ در لڏيد

+++

ڪه ڏي جام لکه حباب ونه نيو سيند ته
آفرين ڏي پوءِ همت شيدا خسته!

+++

ڪه وي خشڪ د درياب لب لاءِ تشنگي
شيدا ڪله به طلب ڪا جام لاءِ جمه

+++

پوءِ ما باج د سليون لکه مور نشته
پوءِ يوه دانه قانع ڀيم لاءِ خرواره
پوءِ مسکه ڀي شيدا مه شه لقمه تره
ڇي جبين ڀي مدام ترش پوءِ مٿان ددوغي

خپل مردن د تا مهجور و ته راحت دی
د سوزن نخم د لوی پرهار صحت دی

+++

خوا بیده بخت ې قیام په خواب ونه لید
لکه گل افتادګی زما قسمت دی
د صدا غونډې آزاد یم له حنجره
کله بند د تعلق زما عادت دی

دده دې عزت النفس اولور همت ده ته د آوارګی او
له کور د تللو لاره هواره کړه او د حباب لاره یې و نیوه :
په هر لور لکه حباب خانه بدوش ې
که شیدا شو آواز له خان و مانه

+++

د سپلا ب په دوش روان لکه حباب شوی
اې زما کوره تر ما آواره تر یې !

اواره لکه افتاب په بحر و بر یم
در ته خه وایم چې خه سوخته اختریم
ده د جاه او سرداری په لاره کښې دشخړو او جکړو
کولو پر حای د غریبی (پر دېسی) عالم خوښ کړ او
دانوی عالم یې پرې بڼه و باله :

چي سايه ڪا ندي مدام په سردستريو
شيدا شام دغريبي عجب عالم دي
شيدا ڪه هرغو ستري ستومانه او سرڪر دانه
شو خود پرديتوب په جهان ڪنهي بي له چانه ڪيله نه
کېده نو حڪله بي خان ته تسلي و رکوله:

صورت رباط دي ته رهروي بي
له ستومانهي تمام زڪهروي بي
له چانه مه ڪره دتھار طمعه
په دا عالم ڪنهي شيدا پردي بي!
او د آوارگي د آزادي بي غي بي تر هر جا ڪير لوڻ

و بله:

پڪنهي نشته بي غي د آزادي
ڪه جا ڪير دي سمه، سوات او باجوڻ شي
ده د سرداري او خاني په سر په خپله ڪورني ڪنهي
دهرې خونري پڻهي ليدلي وې او په دي لاره ڪنهي بي
د خپلو نژدي خپلوانو وڙل ڪلي وونو ويل بي:
چي نه شوي ترې په خون د خپلو
قربان ترهسي زيبا منگولو
او ڪله بي بي په دي لاره ڪنهي د خپل شيرين وورسر
خوري نو دجاه مينه بي داسي غنڊلي ده:

لهٔ حب جاهه په زبه کښې سورې سيم
د ملنگۍ وکارته جوړ سيم
سرې خوړلې د شيرين وروړدې
له زندگۍ تر حلقه موړ سيم

۷- د شيدا له شاعري څخه ښکاري چې ده په روه
کښې د مينې تارونه غزولي وو او خپله د مينې ښکلې دنيا
يې آباډه کړې وه او په همدې قمار کښې کور او کلي
ترې پاتې شو:

خان و مان خوړې د عشق په قمار بايله
د بازۍ نوبت په سر و دستار راغې
دی له خپل محبوب نه لېرې شو خوله ياده يې هېڅکله
ونه ووت او دهند په ښکلو يې بدل نه کړ:
تا د زبه په صاف دور بين کښې هېښ ويني
که هر خوړي له شيدا په هېواد دوره
بل قاصد نه لري خود نسيم په خوله يې پوښتنه کوي:
کلونه وکړه دروه پلوسې
که دا پيغام ي نسيمه يوسې
خوشبو په تاده د وطن سيمه
په دا دعایم چې تا زده اوسې

په زده هې گريځي د غرونو خوگې
حملې د بازو، د زرکو کوگې
ووايه اخه کا؟ دروه نسيمه:
کيزا منگولې، زيبا منگولې

دی چې په ټول هند گريځې دروه د ساده خوبانو
ساری يې نه دی موندلی:

غره يې خايه دهند سبزاني دي
غنج وادالري که دلستانې دي
چې دلبري کابې تکلفه
دروه په ملک کني ساده خوباني دي

+++

زار شه ترې دومره تاوسان، زانې
لکه دونو بې شاک پايې
دروه په سيمه دي طرفه دلبري
نشته په هند کني داهسي سکاني

+++

د هند سبز و خورلي پان وي
د وي فوت يې دواړه لبان وي
زرکې يې گريځي دروه په غرونو
بناېسته روغې په دغه شان وي

۱- شیدا ته د وطن یادونه خواږده یا دونه دي
او ټول عمر يې د دې یادونو په یاد کې شپې او ورځې
تېرې کړې دي :

همپشه ز اړم په تېر صحبت پسې
په هغه مهر، په محبت پسې
لکه شیشه ییم د ساعت کرده ،
زړه هې دوه نیم شو په تېر ساعت پسې

+++

تک درو آب و هوا، واوښ، سپین یخ هم
باغ و راغ، د بخت و کھسار طرفه شا د اب
یاد لره په خپل خاطر په یاد یې پایه
شیدا و سپاره په قصر دا اطناب
د شیدا یو بیت بشپړې چې ده کلکه اراده درلوده چې
خپل وطن ته راستون شي او ټولو مشکلاتو او د جفا
تیزو ته سینه سپر کړي :
خپل نا کام به دېوانه شیدا در بیا یې
که دامن په کانو دک لکه کھسار کړې
خودا هیله یې د تل له پار نه هیله شوې، دروه
دا مرور خانزاده روه ته بیان نه دی را غبرک شوی
او د فراق تر یخ ژوند یې تېر کړی دی :

زدهٔ نهي نهٔ وايم ڇي فراق و وڙلم

حيات خوشته دي ولي ڇي خونده دي

لڳن لهٔ روه سره ڇي ادبي اڀيڪي تل پاتي شوي او

وخت پهٔ وخت ڇي خپلي غزلي رالهرڇي دي :

داغزل د شيدا زريوسه لهٔ هند

ڇي ياران ڇي د وطن څرنگ جواب کا

۹- ددهٔ ديوان لهٔ سريري څخه بنڪاري ڇي د شيدا

ادبي اڀيڪي ددهٔ د عابد خان نومي ورور پهٔ واسطه ٽينگي وي

او همدا ورورا ڇي دي ڇي دهٔ ته ڇي دمحمدي صاحبزاده پيغام

وررسولي او دهغهٔ پهٔ غوڻبتنه ڇي خپل ديوان ورتنه رالهرڇي

دي :

”..... او سبب د تاليف داؤ ڇي لهٔ افواه د بعضي متر د دين

مسموع شول ڇي مخدوم زاده د ولايت نژاد، نتيجهٔ هدايت و

ارشاد ميا محمدی سلمه الله تعالى خلف المصدق د شيخ الاحل

ولي الاكمل ميا محمد عمر د امت برکاتهٔ طبع جیده لري او

سليقهٔ د سخن تناسي کامله، پهٔ دبدبهٔ د سخن آرايي قصب

السبق لهٔ همسرانو وري- او پهٔ کوبهٔ دخوش سراچي

مقدمهٔ الجپش د همکارانو دي، اکثر د و اوين د اسلاف و

مضامين د حال رنگين و صاف ڇي فراهم کړي دي او پهٔ مطالعه

ڇي تفريح د قلب و تشريح د صدر نقد وقت دمخدوم

زاده دي - آگر چي زده يني په حسب د صورت په زيارت
مستعد نه يم اما په ولايت د قريني معلوم شول چي دجا
له خوړي چي زما د خيال و مقال په سمع شريف خه
رسپدي دي :

مصرع: عالم همه افسانه ما دارد وما هيچ

بنا بر استيلاء شوق په تتبع د ورور مجد عابد خان
د طال الله عمره و ماته امر په تدوين و ترسيل د اشعار
و كړه ، زه او وروړ چي في الحقيقت په مفهوم د كنفس واحد
محقق يو هغه امر په مشابه د بالاصاله متخيل شه او امثال
يني په مرتبه د لزوم منتصور او هم خاطر د برادر عزيز و كرام
او پاس چي په داسبب الزم و انسب و لهذا په مدد د كار
كښي شوم مهما امكن چي خوض او جلدي په ترتيب د اشعار
كښي و كړه ، منقولات او مسودات متفرقه او مرقومات د منشات
منظومه هر چي لاس ته ما غله په قيد د رديف د دې جريدي
ثبت شول او په صفحه د دې ميسر كشيده چي قابل د ضبط و
رابط وو ، له هغه اشعارو چي هنوز نوحجت آموز د لغو مشقي
وم ؛ او بصره اندوز د تازه كويي ، شايع و غير شايع هر چي
دي قليل بالمعنى و اقل باللفظ والمعنى په نسخه مذكوره كښي
چي داخل كړه :

مصرع: گر قبول افتد زهي عزو شرف

..... او ترتيب ددې ديوان په شپږو دسنانو، سل،

يو ايتيا (۱۱۸۱) کښې د هجري واقع شته. تاريخ منظوم چې

شعر په انتساب د مؤلف دی. صورت د تقرير داهسي

بيا موند او هيت د تعبير يې ارسام دارنگه حاصل کړ:

قطعه: په داباب وه استدعا د عزيزانو

چې مجموع شته حلاوت د مقالات

د تدوين تاريخ يې راي په داتشان ووي

« د شيدا ديوان دی شهد او شته نبات »

(۴ + ۳۱۵ + ۷۱ + ۱۴ + ۳۰۹ + ۷ + ۸ + ۴۵۳ = ۱۱۸۱ هـ ق)

۱. د شيدا په زمانه کښې يو بل کاظم نومی شاعر هم

و چې په سرای کښې او سپده، خټک او د همدې کورنۍ له

حوالې و خخه و، په دې باب ده د ديوان په سريره کښې

وضاحت کړی دی:

« او شخص همنام زما ساکن دسرای چې اکو پي هم ورته

ويلی شي له حوالې ددې خاندان و. شايد چې په تاثير د

صحت يې کم و بېش رويه د سخن وری پېش نهاد د خاطر

کړه اولسان د حال يې په قدر د استعداد په ايجار د مضامين

مترنم و، از انجمله خو غزل يې په غایت و نهايت شهرت،

کښې دي او په محافل و مجالس کښې زبان زد د غزلخوانو،

له مشاهيره د يو غزل يې دا مطلع دی:

و به مرم عالمه په ارمان د تورونرلفو

کله به راورسي درمان د تورونرلفو

لاکن نامبرده چندان معروف و مشهور نه و. په واسطه اشتراک اسمي هغه اشعار په نزد کافه عامه مضاف و ماته دي. حال آنکه زماله اشعار زما اسم اصلاً شرح نه دی دامعنی په تخلص شرح شوي ده او هم معرفت د متکلم په سياق د کلام متفرع دی او شناسایی د قایل په داب د قول کبني مورد دانگته و کامل عيار ته د تمیز روشن ده او دقیقه ددي کار و دانش شعار ته مبرهن، چي دا اضافت و ماته خطادی او نسبت بهجا :
چهرته سوزان اخگر او کجا فروزان اختر

۱۱- د شیدا په دیوان کبني دوي مراثي قطعي راغلي چي د "بېنوا" په چاپ کبني "د پلار مړينه" تر عنوان لاندې خپرې شوي، د "هميش" په چاپ کبني لومړي قطعي ته "د پلار مړينه" او دوهمې قطعي ته "دمور مړينه" سرليک ورکړل شوی دی، داکتر انوار الحق هم يوي ته د پلار مړينه او بلې ته دمور مړينه کبلي ده. "بېنوا" د لومړي قطعي د تاريخ ماده "مياشت د شعبان وده" ثبته کړې خو تاريخي ارزښت يې ۱۱۸۳ هـ ترې لاندې ليکلی دی، د دوهمې قطعي تاريخي مادې ته يې عدد نه دی کبلی ؛

همپش ماده "مياشت د شعبان ده" کښلې او عدد يې ۱۱۸۳ هـ
 ترې لاندې ليکلی، دروهې قطعي تاريخي ماده يې "بهشت
 يې حای شه دعا کوم زه" ليکلی او د ۱۱۸۹ هـ کال عدد يې
 ورکړی دی، ډاکټر انوار الحق هم په همدې ترتيب دواړو
 مادې ثبتې کړې دي. خود بېنواله ثبت نه ۱۱۸۹ هـ کال
 راوړي نه ۱۱۸۳ هـ او د همپش او انوار الحق د ثبت شوي
 مادې ارزښت بيا ۱۱۸۷ هـ کېږي نه ۱۱۸۳ هـ. کېدای شي
 په حینې راوړوسته خطي نسخو کې هم څه نا څه
 ګونګتيا وي ويا خو ماد موضوع د سپناوي له پاره هې
 نسخې ته چې د شيدا په ژوند په ۱۱۹۲ هـ کال يه زخيري
 ليکدود د دختکو په خط، کښله شوي او د اسلاميه کالج
 په کتابتون کې ساتله کېږي، مراجعه وکړه، هلته د
 قطعو په عنوانونو کې د پلار او مور نومونه قطعاً نشته
 او دواړو ته د "تاريخ"، "تاريخ" سرليکونه ورکړل
 شوي، متن يې هم په دقيق ډول ليکل شوي چې زه
 يې دلته کېت را نقلوم خو په نتيجه کې کېلې له مور
 سره مرسته وکړي:

تاريخ

چه والدي ارتحال وکړ
 تاريخ دارنگ د رحلت وه و
 جاي جنت شه دنيا زندان وه
 خرد و ماته مياشت د شعبان وه

تاریخ

غم به تر عمر د ولد کرم خدا ې پریشوه ژړا کوم زه
سال درحلت ې له مانه واوره بهشت ې چای شه دعا کوم زه
(د قلبي نسخې ۱۸۱ مخ)

چې موب ې د شعر دروان لوست په اساس په ننني لیکدود
داسې لیکو او د تاریخ ماده او ارزښت ې استخراجوو:

چې والدې ې ارحال وکړه ځای ې جنت شه دنیا زندان وه
تاریخ ې (د اړنگ درحلت ووی) خرد ومانه: «میاشت دشعبان وده»

(۷۵۱+۴+۴۲۳+۱۱=۱۱۸۹هـ)

غم به تر عمر د والدې کرم خدا ې پر پښوه ژړا کوم زه
سال درحلت ې له مانه واوره: «بهشت ې ځای شه دعا کوم زه»

(۷۰۷+۱۰+۱۳+۵+۳۰+۷۵+۶۶+۱۲=۱۱۸۹هـ)

په دوهمه قطعه کې کاتب د «والد» کلې ته زېر ورکړی
«والد» ې لیکلې او د شعر سکنه ورکه شوې ده، که په لومړي
قطعه کې هم «والد» «والدې» ونه لوستل شي مسری
سکنه کېږي او د لسو سپلابو پر ځای ۹ سپلابه راځي او هم
څرنگه چې د دواړو قطعو د تاریخي مادې ارزښت ۱۱۸۹ هـ
کال دی نو ځکه دواړې مرثیې د یوډ چا په مرینه دي او
مون دا ځکه دده مورکڼو چې هم د والدې په کلمه د دواړو
قطعو سکتې ورکېږي او هم کاتب په یوه قطعه کې د «والد»

کلمه پٺُ زهر کڻي ده او بنايي پٺُ لومري قطعہ کڻي زهر
(۱۶) تري هير شوي وي او بيا وروسته دائري خبري
ددي زهر لئُ هيريدلو نه راولاڙي شوي دي، داچي دادواڙي
قطعي ديؤ کس دوفات پٺُ باب دي لئُ هغو دريو قطعہ
تا بيد ٻري چي تر همدې قطعو وړاندي او وروسته کڻي
شوي او ده سرفراز خان، پٺُ مڙينه کڻي دي.

۱۲ - د شيدا پٺُ ديوان کڻي ددو وروڼو پٺُ مڙينه يوه
مڙينه ده چي کامل صاحب دادده وروڼه کڻي او رښتين
صاحب دده دوستان بللي خود قطعي لئُ پٺُ خير لوستي نه
برښي چي دامرؤ کسان نه د شيدا وروڼه وونه دوستان،
بلکي دوي دواڙه پٺُ خپل منځ کڻي سره وروڼه ووچي د
شيداد استوگني پٺُ محله کڻي اوسيدل، دوي دواڙه د
يوي مياشتي پٺُ اوبدو کڻي مڙه شوي او دي تر پجيدی
ددو وروڼو غبرگ مرگ، ټوله محله غمجنه کړي چي لئُ
دوي نه يو شيداهم دي او پٺُ دي قطعہ کڻي يي د ټولو
غم انځور کړي دي: "پٺُ هر چاؤ رحلت سخت ددواڙو وروڼو"
نوحه يي دده وروڼه خټي دوستان هم نشر بللي اولته
هيڅ داسي نخبه نشته چي دا وروڼه لئُ شيدا سره منسوب
کړي حکه د "زما وروڼه" يا "وروناهي" او داسي نور
تړونکي ضماير نه لري. بشپړه قطعہ داده:

چي فتح الله او الله نوراله دنيا ولاهرل
 په غمونو کښې يې فراق تر مياشتې کم
 په هر چاؤ و رحلت سخت د دواړو ورونو
 په فراق کښې يې نالان و ولوی و کم
 تأمل يې په بيان د تاريخ و شه
 راته ووي زړه: "آه ادا قلوب غم"

(۷+۴+۱۳۸+۱۰۴۰=۱۱۸۹هـ)

۱۳- موب و لوستل چي شيدا په ۱۱۸۱ هـ ق کال خپل ديوان
 بشپړ کړ نو آيا دده هغه وينا چي له ۱۱۸۱ هـ ق کال نه د
 مړينې تر وخته (۱۱۹۴ هـ ق کال) پورې يې کړې دده د
 ديوان په نسخو کښې خوندي شوي که نه؟ ددې پوښتنې
 د جواب له پاره د شيدا د ديوان د خو زړو نسخو په
 يادونې سره موضوع سپينول غواړو:

الف، د شيدا د ديوان د پره زړه تر لاسه شوي نسخه هغه نسخه
 ده چي په حاشيه کښې يې د ۱۱۸۷ هـ ق کال د محرم ۱۳ نېټه
 لیک ده او ورسره په يوه يادداشت کښې ويل شوي چي
 د ديوان د حاشيې غزلې دې راتلونکي کاتبان په متن کښې
 وکاري، دا نسخه ميچر راوړتي په پښتوخوا کښې موندلې
 او اوس په برېښ موزيم کښې سانله کېږي، ميکنزي
 عقیده لري چي دا هغه نسخه ده چي ميا محمد (؟) ته په

۱۱۸۱ھ ق کال ليڪه شوي او تر ۱۱۸۷ھ کال پوري پي د
شاعر پاڻي وينا پڻه حاشيه ڪنڀي ڪنڀله شوي ده، خوردا
دعويٰ يورڄي سنده ايڪل دي او پڻه اصله نسخا ڪنڀي
داسي کومه تخينه يا اشاره نسته .

ب، د شيدا ديوان يوه بله زرهه نسخه چي د تذڪره
ڪاملان رامپور مؤلف پي يا دونه کوي او وائي چي د
رياست سوات پڻه ڪتبخانه ڪنڀي ده د ۱۱۹۱ھ کال د خلوري
خور (جمادي الثاني) د ۲۲ ٺهڻي ليک ده چي فيض علي د قاسم
بگ زوي د اخون زاده ميا غلام حيدر لڻه پار ڪنڀي ده او پڻه
حاشيه پي ديوه ورڪ نوي شاعر هغه قطعه ده چي د
شيدا د مرڪ تاريخ پي د "دل نظير" ۱۱۹۴ھ " پڻه تاريخي
ماده ڪنڀي پڪڻي ثبت ڪري دي .

ج، دده ديوان بله زرهه نسخه د ۱۱۹۲ھ ق کال د صفر پي
د ۱۷ ٺهڻي ليک نسخه ده چي دده پڻه ژوند پڻه شاهجهان
آباد ڪنڀي همدي ياد شوي ڪاتب ليکي :

" تمت تمام شد ديوان شيدا تصنيف خان والا شان
مظهر لطف والاحسان حاتم زمان خانزاده ڪاظم خان
دام اقباله بخت بنده احقر العباد فيض علي ولد قاسم بگ متوطن
شاهجهان آباد بتاريخ هفدهم شهر سفر (کذا) بروز
جمعه سن ۱۱۹۲ هجري ."

دانسخه د پېښور د اسلاميه کالج په کتابتون کې
ساتله کېږي .

د، د شيدا دريوان يوه بله زړه نسخه هم دهمدې
کاتب په قلم ده چې د ۱۱۹۲ هـ ق کال د لومړۍ خور په ۲۷
نېټه يې د "خان صاحب اسلام خان" لۀ پاره په شاه جهان
اباد کې کېښلې ده، دانسخه د کراچي په ملي موزيم کې
ساتله کېږي .

ه، د دده په ژوند خطاطي شوې مهې نسخې دي ،
محترم همېش خلیک صاحب هم دده د دريوان يوه داسې قلبي نسخه
ليدلې چې په حاشيه کې يې د هماغه نامعلوم شاعر لۀ خوا
د کاظم خان شيدا د وفات تاريخ د يوې قطعې په ترڅ کې راغلی:
د شيدا په اشيا نه کې جهان تريخ شه
د کباب غونډې يې کون و مکان تريخ شه
درست بدن يې گویا زړه دی په سينه کې
"بې نظير" هم د کاظم د مرگ تاريخ شه

(۱۱۹۴ هـ)

بنکاري داسې چې په قلبي نسخه کې هم د تاريخ ماده
او هم عدد دواړه لیک دي نو ځکه همېش صاحب ۱۱۹۴ هـ ق ترې
لاندې کېښلی او که نه لۀ "بې نظير" نه ۱۱۷۲ راونري نه ۱۱۹۴، ارواښاد
کامل صاحب دې غلطۍ ته متوجه شوی او ليکلي يې دي چې

هم د تاريخ ماده او هم د دريځي مسري مفهوم باڅرگندوي
چې د تاريخ ماده "بې نظير" نه بلكې "دل نظير" ده چې په
دې توگه هم استخراج شوي تاريخ سمپري او هم كاظم خان
په ۱۱۷۲ هـ ق كال ژوندي ؤ او تر ۱۱۹۴ هـ ق كال وروسته
پې د ژوند نخښې چېرې نه بڼكاري نو غالباً چې له هميش
صاحب نه به په جلدې كښې "دل نظير" "بې نظير" شوي وي
او ددې ملاتړ د تذكره كاملان رامپور د مؤلف نقل هم
كوي (وروسته راځي).

د كاظم خان شيدا د ديوان په دې نسخو كښې دده د وينا
وروستي نمونې په حاشيو كښې كښلې شوي لكه په (الف) نسخه
كښې چې تاسو ولوستل، همدا راز د اسلاميه كالج نسخه
(ج نسخه) چې ماليدلې په حاشيه كښې ځينې شعري ټوټې لري
لكه د ميا عمر صاحب د مړينې دوي تاريخي قطعي چې د ۱۱۹۰ هـ ق
كال دي، د نسخې په حاشيه كښې راغلي او هم دده د ديوان په
نسخو كښې نورې تاريخي مادې هم شته، يوه پكښې د حافظ
رحمت خان د مړينې تاريخي ماده هم ده چې د ديوان په چاپونو
كښې يې د عبارتو ارزښت ۱۱۹۴ ليكل شوي لېكن د اسم نه دی
ځكه د حافظ رحمت خان د مړينې كال ۱۱۸۸ هـ ق دی.

په دې اساس د شيدا ديوان په ۱۱۸۱ هـ ق كال لومړي وار
دده په لاس راغونډ شوي او بيا وخت په وخت په نورو

نقلونو کني دده پاتي وينا ورڃاي شوي چي تر ۱۱۹۰ هـ ق کال
پوري پي د وينا نموني پکني ثابتي دي او بنايي دپره لږ
وينا پي ضايع شوي وي . (۱)

دوهـم : د تاريخ مرصع خوشنـدونه :

۱- د افضل آباد باغ په ولي کني و او تاريخ مرصع پي ځاي
په ځاي يادوي چي څو نموني پي دادي :
د ۱۱۳۴ هـ ق کال په پېښو کني د افضل آباد ذکر داسي کوي :
« نامدار چي هرگاه صوبه دار تر سينده پور پوروت له هغه
طرفه پي خاطر جمع شه ، کډه پي د سرور له مېلي سراي
ته واستوله ، دي و باغ ته د افضل آباد راغي ، دوي ، درې
شپي پي په باغ تېري کړي » (تاريخ مرصع ۴۳۶ مخ) .
افضل خان دخپلي يوې جگړې د پېښو په ترڅ کني وايي :
« په ولي دپره وشوه ، کني ، کاڅري ، لوبيا په افضل آباد کني
دپرو و » (۳۱۴ مخ) .

يو بل ځاي د ولي موقعيت چي افضل آباد هلته و داسي څرکندوي :
« ماله سرايه کوچ وکړ ، په ولي چي څلور گروهه له سرايه
تفاوت لري ، څلور گروهه او درې گروهه له نوبنـهن
دپره ونيوه » (۳۹۲ مخ) .

۲- په تاريخ مرصع کني د افضل خان دخاني موضوع :

دی تانہ سرداري ماد رکړه، تسليمات ې په ځای راوړل چې
 له خان عليين مکان نه رخصت شوم، ووستم دستار ې له
 سره کوز کړ، په بغل کښې ې کښېښود، د نیلاب په غاښي
 چې خان جنت مکان پسې ورسېدل، دی د غاښي په سر
 ناست و، تماشا يې د ملک کړه چې زه ې وليدلم تبسم يې
 و فرمایه چې خان دې وليد، دستار ې له بغله وکښه هر
 چې خان عليين مکان فرمایلي وو په عرض ې ورسول،
 خوشال شه، وې ويل، چې دا دستار تبرک دی کښې يې
 ب دئ! (۳۵ مخ).

اساساً د افضل خان سرداري په دې وخت کښې ته داب
 گذاري کيږي چې غالباً د ۱۰۹۰ هـ ق کال نه راوړوسته پېښو
 سره اړه لري خوده د پلار په خوله دامحض دخپل نيکه
 يو تبرک بللی او رسمي ارزښت يې نه دی ورکړی.
 کله چې اشرف خان بندي شو، خوشال خان مایوس
 شو او د اشرف د اخلاصون په شرط يې سرداري بهرام
 ته ورکړه، دا حالات افضل خان په تفصيل ليکلي چې دلته يې
 لنډيز رااخلو:

«..... د امير خان د کابل صوبه دار) بادشاه ته د خان
 جنت مکان شکود و شکايت دېر وکړيښ - بادشاه اختيار ورکړ
 چې ته صوبه دار يې هر چې پوهېږي هغه کړه، د خان جنت

نبنان (اشرف خان) حکم ڀڻي د قہد راجہ رام سنگھ تہ چي
 پٽہ جمرود وٺو راستوٺو، هغه زميندار وٺو، قبول ڀڻي نه
 ڪر چي دا ڪار دمانه دي، بيا ڀڻي سيد پهولا چي د
 شھامت خان زوي وٺو، پٽہ پٺاور کٺي هغه تہ ڀڻي وکٺل
 چي پٽہ هرفن و فرېب خان جنت نبنان قہد ڪا، راجہ رام
 سنگھ خان جنت مڪان پٽہ ڊپر خواهش جمرود تہ و باله دده
 پٽہ زړه کٺي هېڅ نه وو، د باد شاه پٽہ دولت خواهي مغرو
 ورغي پٽہ سن زر دوه نوي (۱۰۹۲) آخر ثور يا اول جوزا
 راجا رام سنگھ يو سرو پای، يو آس، يوه د غاڙي دهکده کي
 ورکړ نور ڀڻي رخصت ڪړ، ورته ڀڻي اشارت وکړ چي پٽہ
 پٺاور مه حه بهرون درومه! آخر دي از راه دولت
 خواهي ورغي د سپد پهولا ڪره پٽہ خپله ورغي چي آشنا دي
 دي وگورم نور به درومم، هغه لئ خداي تعالي همدا
 غوښتل ورته ڀڻي وويل چي ته کٺپنه زه ڪورته لار شم
 چي حه طعام راستوم طعام و خور هاله درومه - دي ڀڻي
 کٺپناوه نور ڀڻي خلق ترې چا پٺر ڪړل - پروانه ڀڻي دامير خان
 ور بنڪاره ڪړه، پٽہ قہد ڀڻي ڪړ، الله داد خان خويشکي چي
 پٽہ لنگر کوٽ کٺي وٺو، بهرام پٽہ عالي ڊپر کٺي وٺو دواړه پٽہ
 دا مصنحت شريک وو هغو ته ڀڻي وکٺل چي داهسي ڪار ما
 وکړ او س معطل نه اويده تا سرسرای لڙ وروهي اسي

«..... خان عليين مكان هم په هغه آوان پير شوی
 وه (کادي بادي به ورته ويل) چې بهرام پياز وه اوس
 خخو پوخ شوی دی يعنی شیرين شه، خان دې هم د
 بهرام په کار راغب شي. مؤلف د کتاب (افضل خان) په
 هغه آوان د شپاړسو او ولسو کالو وه. په داسن وصال
 چې د اوسني هېخ تجربه دکارونو تر سره نه وه تېره - د
 غاړې شول، آخر هغه ورځ زه له سرايه وبنکار ته وتلی
 وم لکه د زلميو دستر دی هوا هوس به ې کاوه له ورايه
 سروروليد شه - کومان و شه چې خوک له رفاؤ پسمانده
 راپسي راغي اما چې نيژدې راغي وپېژاند شه چې هغه
 جلبدار دی چې له خانه سره پېناورته لار وه معلوم شول
 چې خه آسيب و خان ته ورسېد، په مجرد دليدو پويه و
 سراي ته راغلم - په سراي باندي غوغا وه - هر خوک په
 خپل مال په خپل خان گر فتار وو. ملاحظه دخلقو داوه
 چې اوس به فوخ رايشي چې راغلم يو ملا عثمان خدای تعالی
 چې غريق د بحر رحمت کړه چې دی نمک حلال قدسي
 د دواړو خانانو وه ولاړ وه خپل کور خپل مال ې هر
 خه تر شاوه راغلی مسلح په دروازه کنيې د محل ولاړ
 وه چې نه ې ولیدم راته ې وويل چې زر نوزده د محل
 عالم و باسه، د غره په لور ې روان کړه - زه ننوتم

د لاسه ۾ي د محل د عالمو وکړه نور ۾ي د محل عالم راروان
 کړ د غره په لور - ۾ي غره ته ۾ي عالم ورساوه نور
 بيار ته راغلم - ملا عثمان په ځای ناست وه - پس له
 هغه ۾ي حال مال و غره ته کړه - نور زه ودرغلم خان عليين
 مکان ته - لوی خان په نظام پوروه - عابد خان ۾ي راسره
 کړه ، د سرور مېلي ته راغلم - خان عليين مکان هم راپسې
 راغی جرگې معرکې گډې شوې - بهرام د شيخ جيو زیارت
 ته راغی - راوېي باله ، خان عليين مکان د تماي قبيلې او د
 اولس سره ورغی - زه یکتما په سرور مېله پاتوشوم
 معرکه ۾ي وکړه - بهرام مزدور هومره تزویر وکړ ۾ي خان
 ۾ي فرېفته کړه ، په جرگه دا مقرر شول ۾ي خان جنت مکان
 ۾ي قید دی مغل دې ۾ي خلاص کا - د باد شاه په حضور دې
 اوسي منصب دې ورکا - د ازمان بهرام لکه غل د وړاندې
 کړی دی هم دی دې اوسي - خاني ۾ي په نامه د بهرام
 کړه - پس له هغه لوی خان بیا د سرور مېلي ته راغی -
 زه ۾ي په دا حال خبر شوم کله ۾ي په نظام پوروه روان
 شوم - خان عليين مکان هم راپسې راغی ، محال ترې
 بولاق ۾ي هم په بهرام وسپارل - د بهرام زوی ۾ي ولاړ
 ته واستوه - شومدت ۾ي خان څخه په نظام پور کښې تېر
 کړه - په امید د ملگيری ۾ي راسره به مل شي - خپل

انتقام به واخلم - دا قصیده لوی خان بهرام ته پښه طریق
 د وصیت کښلې وه، دی پرې غافل شه؛
 د مازپه له چانه روغ نه دی بهرامه
 له هرچاسره ې زیست دی له ناکامه
 نوکري، خواني دا دواپه لکه بام دي
 په پیری کښې له ما ولاړل دواپه بامه
 اوس دا دواپه بامه ستا دي ننداره کړه
 غافل مه شه یونمان تر صبح و شامه
 په دا اوبن باندې چې ستا کجاوه اینسې
 رسوینې چې پرې نه وزې تر مقامه

.....

هرگاه نا امید شوم خبر راغی چې خان جنتا مکان بادشا
 په قلعہ د کوالیر محبوبس کړ - نور سل کسه کم و بهش چې له
 قبیلوسره راسره وو په تاریخ دوولسم د سن مذکور
 (۱۰۹۲) په سلخ د رمضان په لشوربه ې وارول چې ما بېن
 حد د مون او د افریدیو دی (بیاله بهرام سره جنکونه
 کوي او په نتیجه کښې جرکه راغی) تمای جرگې خان
 ته وویل چې هغه د تا زوی دادې نسی اختیار د تا که سرداری
 ده ته ورکوي که هغه ته - خان علین مکان ورته په جواب
 وویل چې د ما آزردگی د ساعت د دواپه په سرداری

نه ده په هغه جرگه چي څه مقرر شوي وو د بهرام
سره چي خان جنتا لښان چي په قېد دي خلاص دي شي دا
په كوم سبب په كواليار كښي محبوس شه؟ بويه لكه چي -
قرار داد شوي دي د كواليار دې كوز شي په منصب دې
سرفراز شي - دويم داچي محال تري بولاق دې و ماته
راكړل شي او شل زره روپي مدد خرڅ - معرکه په داتمامه
شوه - چي لا شوې لره راغلو ما خان ته عرض وكړ چي
دا ساعت د ما فكر او سن و سال تقاضا د سرداري نه
كا - دا هومره تالاش مې هم محض د پلار دخلاصي دي ،
گڼه د بهرام نه سرداري اخيستل دخداي تعالي په كرم
و ماته اسان دي - هر چي تا دا معرکه وكړه ډېر دې بڼه
وكړه زه هم پرې راضي شوم اوس د ما دوخت تقاضا
داده چي د تا په خدمت دې كفش برداري ، كوزه برداري
كوم چي تربيت كېږم - اما يو شرط كړم تر هغه وخته پورې
چي خو خان د ما او د بهرام په ناستي راضي شوي نه
دي (تر يو شمېر پېښو او سردارانو جنكونو كولو
وروسته ليكي) خان عليين مكان له هغې جرگې بيا
لاغي نظام پورته - ماته يې وفرمايل چي خونصو روپي
درې ماهه موند د تا د خرڅ د پاره د بهرام سره مقررې
كړې - ته خپل سړي ورسره خپل آباد ته چي اخلي يې .

ماورته ووي چي دما د تا قرار داسره هومره وه
چي خوتنه دما او بهرام سره په اتفاق راضي شوي نه
بي، اوس چي تا اوده سره اتفاق وکړ دما په اتفاق هم د
بهرام سره راضي شوي اوس دما د تاسره جدايي ده:

هَذَا فِرَاقٌ بَيْنِي وَبَيْنَكَ

نور چي اميرخان ته وکښل، اميرخان دپه ارزو زما
د بللو کوله امازه ورنه رغلم، چي دما خط ورغي په هغه
زمانه پي پروانه او پنځه وکښه - دظفرخان نيایه په لاس
په معرفت د ملک محمد ارباب و راي مان سنگه ديوان راستوله
نه هم وروان شوم چي په حلوزيو ورغلم ازادخان نيوي،
ملک محمد ارباب او غېره کتخدایان په موجب د اميرخان واستيا
ته راغلل پېښور لره ورغلم راي مان سنگه ديوان چي د اميرخان
وليد - آس او سرو پای چي د اميرخان له لوريه راگر - ممرين
خان جماعه دار چي د اميرخان داسره گر - دکرپو په لاري کابل
لره ورغلم - د اميرخان د کوچ وخت وه جلال آباد ته - يوه شپه
چي په کابل وشوه - اميرخان خواب داستوه چي سبا به
دما دپه په بکراي وي - ساعت دتا د ملازمت هم سبا
دي ورسره راووتم - په بکراي دي دپه شنه لاپه ولاړه
چي ملازمت وکړ - چي نه پي وللم راته پي وويل چي په
خان د بهرام بلا راغي - نو ورسره تر جلال آباده راغلم،

ڊهره مهربانگي پي ڪوله ، دماله خدمتتہ ہم رضا مند شہ ،
 دوه صدو پنجاھي منصب پي دما تجويز ڪر او هغه برادري چي
 دما سره وه د بهرام نه پي عليحدہ ڪرہ نوري پي سرو پاى
 او ڪمرخنجر راکرہ زه پي پينا ورتہ رخصت ڪريم هغه
 وخت چي زه د خان عليين مڪانه خاطر آزرده مغل له راغلم
 متعلقات په نظام پوز وو۔ خان عليين مڪان از راه اعتراض
 راروان ڪرہ جيئا ڪرہ ته راغلك (تردي وروسته له بهرام
 نه د خلکو خوابدگي او دده ظلمونه بنيي او بيا د خان په باب دخلکو
 پر پکره بيانوي) اما اولس په جمع (له بهرام) ڪني
 ر او جارووت۔ معرڪه پي وڪرہ چي زمون سردار مؤلف د ڪتاب
 (افضل خان) دي ، بهرام چا سردار ڪري دي۔ زه په پيناور
 ڪني وم چي سري دا اولس راغله چي رادرومه ڇه لره د مغل
 محتاجي ڪري نور زه له پيناوره جيئا ڪرہ ته راغلم۔ د
 اولس ڪد خدايان واپه رالره را غلك چي مون د بهرام سره اوس
 په بدى برمند شو و روزگار مو سره غلط شہ پاڇه
 راڇه۔ په بهرام هم اور وگيد ، زمڪه پري توده شوه۔
 (له ۴۹۲ ڇخه تر ۵۰۰ مخ پوري لنڊين)۔

کيسه اوبده ده خو نتيجہ پي داده چي د ۱۰۹۳-۱۰۹۳ ڪلويه
 پپوستون ڪني د اشرف خان تر بند وروسته افضل خان
 رسماً سرداري په لاس ڪني ونيوه اوله همدې وخت نه دده

د سرداری دوزه حسابله کپري .

۳- په تاريخ مرصع کښې د افضل خان د کورپه او زامنوياد:

« نقل دی له نېک بخت چې خانه زاد قدیم الخدمت وه او
نهایت سخي او په طاعت په عبادت به دالله تعالی شب وروز
مشغوله وه ، په هر ملک په هر بلاد چې څوک ملا دروېش
وه همه ددې وظیفه خوار وو- ډېره فقیر دوسته وه ، زه
پي يوه ورځ فقیر جمیل بېک لره ورسولم چې دمولف دفرزند
دپاره دعاوگا ، زه ورغلم په ډېر الحاح مې حني دعاوغوښته
سريې يوزمان په مراقبه کړه- راته يې وويل چې نېک
بخته ته يو فرزند غواړې ما في الحال دوه وليدل نور به هم
پسې وشي ، په لږ مدت کښې له بي بي آيسې چې کور دمولف
دی دوه فرزندان محمد علي او محمد حسن حني پېدا شول او
اميد دنوروشنه . او دبل کور دپاره يې مکرر په ډېر الحاح
ورستولم چې هغه دبي بي ورېره وه اما هېڅ ځواب يې رانه کړ-
دهغي هېڅ ونه شول . » (۶۰۳ مخ)

د ۱۱۱۷ هـ ق کال په پېښو کښې ليکي :

- « يوسرو پای يې محمد سعيد د ما فرزند ته ورکړ ، » (۳۸۱ مخ) .

د ۱۱۱۹ هـ ق کال په پېښو کښې ليکي :

- « فرزندى سېف الله خان مې دلاچي فرخدار کړه ، » (۳۸۵ مخ)

- « هرگاه چې فرزندى سېف الله خان خبر شه له لاجي پسې راغی ، » (۱۸۵ مخ)

د ۱۱۲۵ هـ ق کال په پېښور کې لیکي :

- " د محبت لور مې محمد علي خان ته غوښتې وه " (۴۰۸ مخ).

د ۱۱۲۶ هـ ق کال په پېښور کې لیکي :

- " ما دخپلو وابسته و سره مستحکمه قلعه په نظام پور سازه

کړه فرزندې سيف خان مې جانشين کړ " (۴۱۱ مخ).

د ۱۱۲۷ هـ ق کال په پېښور کې لیکي :

- " ما فرزندې محمد علي خان د بازو تر سره په استقبال

حسن ابدال ته ورسولې و " (۴۱۳ مخ).

- " په وخت د رخصتې خلت فرزندې محمد علي خان ته

ورکړه " (۴۱۳ مخ).

د ۱۱۲۹ هـ ق کال پېښور :

- " فرزندې سعيد خان فوئدار دلچي وه " (۴۱۳ مخ).

- " په کار دخبر د محمد علي خان مې نسبت مې د محبت دشهباز

خان د زوی کره وه - سرای ته د قبایلو سره راغلی وم ، مې

دا خبر راوړ سپده زړې کار خبر پېوند کړ ... سبا مې محمد علي

خان د فوئ سره روان کړ " (۴۱۴ مخ).

د ۱۱۳۰ هـ ق کال په پېښور کې لیکي :

- " محمد علي خان په سن د پانزده سالگی ، محمد حسن د چارده

سالگی ، اسد الله خان د یازده سالگی ، محمد اشرف د اته سالگی

په رکاب کې را سره حاضر وو " (۴۱۷ مخ).

د ۱۱۳۰ کال د ذی الحجې اتم؛

— په وخت دیورشش والده د محمد علي خان په حال د نزع

وه، حفر د گور جنازې ته یې معطل نه شوم « (۴۱۶ مخ).

د ۱۱۳۰ هـ ق کال د لوی اختر ورځ؛

— صدر حمت په محمد علي خان شه، بڼه تردد بهادري

یې وکړه، تر وارو سورو په سر همربکاب همعنان تر شیدو

پورې په نامدار پسې ته، سواره یې پر یستل په داسن د محمد

علي خان چې د پنځلسو کالو پوره شوی وه او هم والده یې په

د کال هغه شپه چې ماله جینا کوږه کوچ وکړ وفات شوه. « (۴۱۸ مخ).

— په سبا فرزندې سعید خان چې فوځدار د لاجي وه، د تری

بازق سواره پیاده ورسره سرای ته راغی. « (۴۱۸ مخ).

د ۱۱۳۵ هـ ق کال د رجب ۱۷ نېټه؛

— او د برخوردار محمد اشرف د بنادې کار هم درپېش

و. « (۴۴۱ مخ).

— په تاریخ د دوولسم د رجب سنه زرسل پنځه دېرش کار

د برخودار د بنادې په اتمام ورسېد « (۴۴۲ مخ).

— « برخوردار محمد حسن خان چې د خپرآباد فوځدار وه... »

(۴۴۴ مخ).

— « ماهم په حسب قرار داد برخوردار اسدالله خان په

فوځداري د لاجي مقرر کړ. « (۴۴۴ مخ). (۲)

دریٔم، د سکندر خان خٽک دوینا خوشنډونہ،

۱۔ سکندر خان خٽک د افضل آباد د باغ پٺ ستاینه کښي یوه
۸۴ ټټیزه قصیده لري چې ددي باغ هر اړخیزه معرفي يي پکښي کړي
او ددي باغ پٺ وسعت او فسحت غږېدلی دی، موږ يي دلته ددي
باغ د پټښدنې لټ پاره خو بیتونه راخوښوو:

[۶] که رضوان يي لټ نشاطه خبردار کا

دا مکان به د بهنسته سره شمار کا

ننه، پاس لکه بنیینه هسي صفا دی [۷]

د ذرٺه حال وهر سري و ته آشکار کا

[۸] ته به وايي د بهار تنا غورا شوه

اوانرونه چي پٺ هر لوري اټشار کا

تحفه نهر يي پٺ منح کښي دی راغلی [۹]

چټار، سر وه هم عجب پري نمودار کا

بي حساب به فواري پکښي ولاړي [۱۱]

پٺ یوحل د پشه کال غوندي اطار کا

پٺ محل کښي د تصوير کلونه واره [۱۷]

پٺ سري باندي اهار لکه بهار کا

[۲۳] که کلاب دی، که چنبه، که نور کلونه

پٺ خپل قدر معطر کوڅه دیار کا

د هر لور جوړنه زلمي راځي په سپل
[۲۸] خپاي - خپلي مېرې واره وار په وار کا

د حاسد په خوله دې خاورې د حسد شي
[۳۱] که تر دده نه به تعريف د «شاله مار» کا

چې ناگاهه په کلونو کې بېنکاره شي
[۳۵] تورې سترگې د هوسې بلانا تار کا

د کشمير، د کابل کله د اصفت دی
[۳۶] چې ملوک پکې هر لور د بازو بېنکار کا

په بهار يې په اطراف لس دوولس گروهه
[۵۰] په انواع - انواع کلونه هلک بېنکار کا

اشرف خان به په داباغ په جمان يادوي
[۸۰] سکندر هم گوندې څوک ياد په خپل اشعار کا

۲- کله چې اشرف خان په زندان کې لوېږي دده ورور
سکندر خان خټک يو منظوم ليک وراستوي او دکور کورنۍ او
خپلوانو حالات ورته ليکي، په همدې ليک کې دافضل خان
کم سني او په عين حال کې تدبير هم ورته ستايي،
داليک د ۱۰۹۳ هـ ق کال د محرم په څلورمه نېټه کې شوی
او دا وخت دده د سردارۍ او مشرۍ تصديق کوي چې
دلته يې له موضوع سره مربوط بيتونه رااخلو:

همنشين دې هڅي حرامخواره وو
افضل خان نه و خبر په عمر کم و
په جفا واره وده و ته قفا کره
په تنها صورت د خدای باندې کرم و
هېڅ کمي يې دانصاف مضاف ونه کره
مدعي يې و په غم دوست يې يې غم و
آفرين باندې مغل پستانه وايي
منتشري يې نوم د تورې په عالم و

+++

افضل خان د شلور کم زيات که (په) سړی
په حکمت په مصلحت لکه کهن دی
زور قوت يې دلنکر واره لیده شي
د خور شيد غونډې يو اس يو يې جوشن دي
په اعدايې هره ورځ ناره د جنگ وي
له هر اسه يې آرام نه شي غمجن دی
په غليم بهارستان ده خارستان کره
په معنی موب ته توتکی لکه کلشن دی
عندليب غونډې خبر د هر کل اخلي
د لاسا دلوی هلک کا پرې مين دی
شفقت، احسان، حيا لري يې حده

د مردی شهرت پی هم پٺه مرد وزن دی
 د فلک دشواری واری پری آسای
 یا تورغز دی پٺه همت کبی یا آهن دی
 بنگار دغشی، دتوپک، دبار، شاهین کا
 استاد شوی دهر علم، دهر فن دی
 بنه سوار لری، بنه خط، بنه پی انشاء ده
 الغرض چچ پٺه هر فن کبی مبرهن دی
 که تر تا رسیدی نه شی کیله مه کره
 چچ یاد شوی پٺه هغه جهان دکن دی

+++

"گوهر" دودی داخل پٺه بنه صدف کبی
 هره چار دافضل خان پٺه حکم وک کا
 پٺه تحقیق لروبر نه کا حنی غارہ
 "افضل خان" پی پٺه مری که کزک کا
 "بھادر خان" "صیف خان" لمسی دپلکه کل دی
 خدای دی دوارہ خان صاحب ته مبارک کا

+++

"خاله خان" دافضل خان جای نشین و
 دپرا احسان ورسره شوی و خوبیا لاپ (۳)

+++

خلوڙم: ي "تذڪرہ انتخاب يادگار" سندرونه:

داردو نامتو ليکوال او شاعر مير مينائي د کاظم خان شيدا پٽه باب ليکي:

"شيدا کاظم خان، خانزاده قوم خٽک، د پښتونخوا سري، پٽه پرهنزگاري او خداي ترسي کښي بي مثال و، پرښته خويه بنيادم و. اروپدل شوي دي چي دوي يوه جيني روزي وه چي هغه هوښياره اولويه شوه نو خلقو وغوښتل چي دوي بي پٽه نکاح کړي، دوي قبوله نه کړه، دهغي جيني هم د دوي دشتمتيا دنظر دوراندې داخوښه وه، يوه ورځ بي خان جوړ کړ او د دوي دخلوت حيا ته ورلره ورغله، دوي بي پٽه غرض پوه شول او خپله کورته بي دشمني پٽه لنډه کښېښوده چي پٽه سوځېدلو شوه نولاس بي راکنلو - هغي وپوښتل چي داڅه خبره ده؟ دوي ورته وفرمايل چي دي از ما يښت لره بي پٽه شمني لاس ايښي وه چي کورم چي له ما ددغه اورنغم دلي شي که نه؟ نو پٽه هېڅ طور نغم ونه شو او هرکله ددغه اور دتاو نغم ونه شو نو ددوي د اور چي څوچنده له دغه اور زيات دي به څرنگ نغمونکي شم - هم هغه ورځ يوه ټپک سري ته نکاح کړه - پاكي ده الله لره داسي سپېڅلي

پري وي.

« د جناب مستطاب نواب محمد فیض اللہ خان بہادر عرش
 منزل پٽ ٺٺ ڪٺي ٻي دلته پٽ ڊپر شان شوڪت د مياشتي پٽ
 زر روپو نوکري کوله، پٽ ورکڻه بخڻنه ڪٺي تر لڙي لڙي
 مشهور و، ددوي مشران هم د شوڪت او دولت او نغاري
 خڻستان وو.»

« شعر به ٻي اڪثر پٽ پڻتو ش به ڪٺي فرمايلو ڪله - ڪله
 به ٻي پٽ فارسي ڪٺي هم طبيعت و آزمويلو «هي هي افغان»
 د حضرت مؤيد من الله جناب علي محمد خان دمڙيني تاريخ
 هم ددوي داوچت فڪر نتيجه ده - او نادر شاه ٻي هندوستان
 پٽ زور زياتي ونيولو «غم عام» ٻي ددغه نيولو تاريخ وويلو...» (۴)
 پنجم: د «تذڪره ڪاملان رامپور» سندونه:

حافظ احمد علي شوق رامپوري پٽ تذڪره ڪاملان رامپور
 ڪٺي د زڙ و او باوري سندونو پٽ بنا د ڪاظم خان شيدا پٽ باب
 پٽ زڙ پوري معلومات لري ٻي دلته ٻي مربوط مطالب ٻي
 لومڙي لاس مواد ٻي ٻلاي شو، د اخلو:

د تذڪره تڪملة الشعراء خڻتن ليکي: خان عاليشان ٻي د پڻتون
 خٽڪ قام رئيس دي، د فرشتي پٽ ڇپر بنيادم دي، زاهد،
 پر هڙ ڪار، متشروع، ڊپر او چته حوصله لرونکي، نازڪ
 دماغه او ددر ناوڻت خڻتن دي، ڊپر دغموال ڪوندي

د زغم او درناوي غر دی ، په انساني صفتونو پسروللی ، دهنر
 او قابلیت او د سخندانۍ ټولنه او د فضل او کمال څښتن ، خوش
 مقاله ، نازک خیاله او زړه ته ودرپورې د تازه معنوموندونکي
 او په نزاکت پورو ، زړه ته ودرپورې او د هسکو مضمونونو
 لپتونکی دی . تر دغه وخته د پښتونخوا په پښتونکني داسې
 خوږه وینا کوونکی سړی نه پیدا شوی دی او نه به پیدا
 شي ، لا د ایران په باب هم بحث کېدای شي ، په نازک خیالی او
 ادا بندۍ کې د سلیم ، شوکت بخارایي ، صائب تبریزی ، ناصر
 سرهندي او غني کشمیري په شان یکتا دی . په پښتو ژبه
 کې د دوی دیوان د خوش خیالی او سخندانۍ له رویه
 مشهور دی ، کله به یې په فارسي کې هم غزل ویلو
 د سرپینې یې یو څو کالونه کېږي . د راجه نول رای ناظم اودده
 د قتل تاریخ یې داسې نظم کړی دی د نواب سید علي
 محمد خان صاحب تاریخ یې هی هی افغان (۱۱۵۷ هـ ق) ویلی دی ،
 په هندوستان یې د نادر شاه د حملې تاریخ د غم عام (۱۱۵۱ هـ ق)
 نه را ایستلی دی ، د کمایون د غره په لسته کې د چلیکا په
 ځنګل کې د محصور بدلو تاریخ یې د فساد عظیم (۱۱۶۵ هـ ق)
 د توریو نه را ایستلی دی . د شیدا دیوان دوه ضمني د
 زیاست سوات په کتبخانه کې شته دي .
 یوه نسخه په غت قلم لیکلې شوې ، څلور سوه شپاړس

مخونه لري ، په پای كښې يې دا عبارت دی . " تمام شد
 ديوان شيدا تصنيف خان عاليشان مظهر لطف والاحسان
 حاتم زمان خانزاده كاظم خان سلمه الرحمن بتار شيخ
 بيت و دويم شهر جمادى الثاني لله بخت بنده احقر العباد
 فيض علي ولد قاسم بېك بپاس خاطر اخون زاده ميان غلام
 حيدر سلمه الله تحرير يافت . "

مؤلف دده ديوان را پېژني او بيا دوفات قطعي ترې
 راخلي چې ديوې عنوان دی :

تاريخ دوفات ددريو دوستانو او ديوزوی :

آه بد و ماء سه مشفق مرا
 چارميش قره عينم بدان
 زان دو شهيد و دو سعيد ازل
 طبل رحيلي زده سوري جنان
 سال وصال همه گردد حلي
 بود غم بي هم آه - خوان هم
 (۱۱۶۱ هـ ق)

..... ددې ديوان په سر پاڼې چا کابلي د شيدا

خان دوفات دا تاريخ ليکلی دی :

د شيدا په آشيان جهان تاريخ شه
 دکباب غونډې يې کون و مکان سيخ شه

درست بدن يي گويا زڙو پٺه سينه کبي

دل نظير د کاظم خان د مرگ تاريخ شه

له "دل نظير" نه (۱۱۹۴ هـ ق) جوڙي پڙي. غالباً همدا يي

تاريخ وفات دي، د دوي پٺه باه کښي له کومه ڪتابه يا

زباني روايته نور حال معلوم نه شه. (۱۵)

شپڙيم: د خانزاده شيرعليخان مجمع الانساب:

د کاظم خان د کورني د غوتي پرائستلو پٺه برخه

کښي چي کوم سند تر لاسه شوي هغه د خانزاده شهر

عليخان "مجمع الانساب" دي. شهرعليخان د خوشال خان

ختک د خاني د کورني يو فاضل شاعر او ليکوال غري دي

چي د ۱۳۵۱ هـ ق کال د ذي الحجې پٺه ۲۰ نيټه زېږيدلي او

پٺه ۱۳۲۳ هـ ق کال د ۶۴ کلنۍ پٺه عمر وفات شوي دي،

د شاهداد خان، هغه د سرور خان، هغه د سردار خان، هغه

د شهباز خان، هغه د سعادت خان، هغه د افضل خان، هغه د

اشرف خان او هغه د خوشال خان خټک زوي و.

شهرعليخان د خپل ستر نيکه افضل خان پٺه پڙوي پٺه

پښتو، فارسي او اردو ژبو د مجمع الانساب پٺه نامه يو

ڪتاب کښي او د خټکو د خاني د کورني شجرې او حالات يي

پکښي راوړي، دي د خپل ڪتاب پٺه سرريزه کښي ليکي:

« وائي دابنده نادان ملو پء عصيان يعني خانزاده
 شېر عليخان پء خدمت د هوبنيارانو روشن د لانو کښې
 پء ډېر تواضع او نياز سره عرض د عاجزي پء دامزون
 لري چې هرگاه پء مطالعه د کتاب د تواريخ مرصع پء زېور
 د معني آراسته او بناسته دي او پء مجلس د تاريخ دانو
 خلقو کښې دکلو دسته دي، دي پء معني کښې د دروگان
 دي او مصنف دده زمونږ نيکه محمد افضل خان دي چې
 ده خپل انساب يعني وارې نسب نامه پء بڼه تفصيل سره
 له ابتدا د ملک اکوړ خان نه چې سرخپل زمونږ د خاندان دي
 تر خپلو فرزندانو پورې بيان کړې ده پء هسې عنوان سره
 چې بيا ورته حاجت د تقرير او تحرير نشته، له هغه مدت
 نه او س زمونږ تر وخته پورې ډېر زمانه تېره شوې ده
 او پء دامنځ کښې زمونږ پء خاندان کښې ډېر بڼه علم دان
 او قابل - قابل کسان پء خپل - خپل وار سره هغه جهان ته
 لاړ شوي دي لېکن چا دهغونه پء جمع کولو ددې تقرير او
 پء کښلو ددې تحرير سعي کوبښښ نه دي کړې يعني دانښ
 نامه پې او س کښې شي هيچا کښې نه ده داخو يو دا سبب
 معلومېږي چې پء هغه وخت کښې قسم قسم حادثات او دنکا
 دنک تکليفات پء منځ ددوی کښې راغلي وو. پء سبب
 دهغويوه کم فرصتي شوه، بلاء سراسر پې رغبتې شوه،

اوس ڇي فضل د پاڪ سبحان دي او بيا ڪرم د نبي آخر
 زمان دي . نور حڪه زمونڙن حاڪم جناب نواب صاحب بهادر
 خواجه مجدد خان دي ڇي پڻ واسطه دروي سره زمونڙن خاندان
 واره برقرار دي ، چنانچه هريوڪس لڻ مون پڻ خواهش
 د خپل روزگار دي ، هرگاه ڇي رغبت د بنده پڻ لوستلو د
 ڪتابون او پڻ ليدلو د تاريخون او پڻ جمع ڪولو ددا رنگ حالون
 لڻ هرڻه زيات وه . پس لڻ داسب پڻ ڊپر ڪوبنسن اومحت
 سره داسب نامه جمع ڪري شوه پڻ هسي مضمون سره ڇي
 انشاء الله لڻ ابتداء د خان مرحوم ڇي مصنف د ڪتاب دي تر
 مون پوري ڇي اووه اٺه پيري تيري دي هين قدر به پکيني
 تغير او نقصان راغلي نه وي اوڪه وي هم شايد ، حڪه ڇي
 بنده مرڪب لڻ سهوي او نسيان دي . اوس زمونڙن نوبت
 پڻ سر راغلي دي ڪه مون نه وو يقين دي ڇي پس لڻ مونڙه
 به دا ڪنل پڻ طور د ياد داشت باقي پاتي شي ... (دجمع الانساب
 ديباچه) .

خانزاده شهرعليخان پرنسب نامه سربره نور ڊپر تصنيفونه
 هم درلودل او پڻ نظم او نثر د واري ڇي ڪنل ڪول .
 د شهرعليخان پڻ نسب نامه ڪيني زمونڙن لڻ موضوع سره
 مربوط دالاندي مطالب تر لاسه ڪيري :

۱- پڻ هغه جدول ڪيني ڇي دختلو د ريسانو فهرست

لہٰذا ملڪ آڪور خان به بيا ترخيله وخته ليڪي د محمد افضل
خان پڻه برخه ڪنهن وايي :

۱. د حڪومت د پهل ڪال ۱۰۹۳ - د حڪومت پاي ۱۱۵۳ هـ ق . د
حڪومت دوره ۶۱ ڪاله ، د اورنگ زيب او بهادر شاه زمانه .
۲. د افضل خان خٽڪ د زامنو پڻه باب ليڪي :

« محمد افضل خان جي زمون پڻه خاندان ڪنهن پڻه خان
مرحوم سره مشهور معلوم دي و دوي ته خداوند تعالي
اته فرزندان عنايت ڪري و و چنانچه سعدالله خان ،
ڪاظم خان لڙ يوي مورد ، محمد عليخان ، حسن عليخان لڙ بلي
موره ، عبید خان ، محمد عماد خان لڙ بلي مور . محمد اشرف
خان لڙ بيلي موره . محمد سعيد خان لڙ بيلي موره . پڻه دوي
ڪنهن سعدالله خان مشر وڏ او س پڻه شهيد خان سره مشهور
دي حڪه جي دلنڪر خان د لاسه جي زوي د محمد عليخان وڏ
او دده و ياره وڏ ، پڻه سراي ڪنهن شهيد شوي دي »

۳. د ٽاب پڻه اردو برخه ڪنهن د افضل خان د رياست

او سرداري پڻه باب ليڪي :

« ڪله جي اشرف خان بندي شو دده و رور بهرام د پلرني
رياست دعوي و ڪره ، خو خوشحال خان دمشري پگري خپد
نسي افضل خان ته ور پڻه سر ڪره محمد افضل خان يو
پوي سري و ، دهر ڪتابونه پي ليڪي وو - دده ۶۱ ڪاله مسنقل

حکومت و چلاوه، اته زامن پي درلودل پي دادوه پي د يادولو
وردي سعدالله خان او محمد عليخان، سعدالله خان (اسدالله
خان) له خپل پلار نه خپه شو. د قوملا زمانو سره تپري
ته ولاړ هلته پي د تپري رياست جوړ کړ. د محمد افضل
خان د وفات پوخ تاريخ څرکند نه دی.

۴- نسب نامه د اسدالله خان د حکومت دوره له ۱۱۵۴ تر
۱۱۸۰ هـ ق پورې ۲۷ کاله شمېري پي د نادر شاه او احمد شاه
دوره ده (۶۶).

پايلیکونه:

(۱) په دې برخه کې د کاظم خان شيدا د وينا
نمونې له کابل چاپ ديوان څخه پي په ۱۳۳۳ هـ ش کال
پښتو ټولني چاپ کړی، ر ا اخیستل شوي دي. د تاريخي
مادو د تثبيت له پاره د اسلاميه کالج خطي نسخه لوستله
شوي او د کاظم خان شيدا د ديوان د خطي نسخو په باب
معلومات زما له «پښتو نسخې - د پښتوخوا او دنيا په
کتابتونونو کې» قلبي اثر نه اخیستل شوي دي.

(۲) د تاريخ مرصع اقتباسونه د ارواښاد استاد
کامل مومند له چاپ متن څخه شوي دي.

(۳) د سکندر خان خټک د دې قصيدې او ترجيع بند
بشپړ متنونه دده د ديوان په هغه قلبي نسخه کې دي

پي دڀستو کيڊي پڀنور پڀه کڀا بتون کڀني سائله کڀري .
ما د دوارو بڀر متونه پڀه دوهم توک ادبي ستوري
کڀني راور پي دي، د ۱۳۵۹ کال د کابل چاپ ۳۳۵-۳۶۲ مخونه.
(۴) د دې کتاب اقتباس دارو بناد استاد کامل مومند
له « ۱۶۳۰ » نومي کتاب نه شوي دي، ۲۰۶-۲۰۸ مخونه .
(۵) د امتن هم دارو بناد استاد کامل مومند له ياد
شوي کتاب نه اخيستل شوي، ۲۰۹-۲۱۲-۲۱۵-۲۱۹ مخونه .
(۶) د دې نسب نامې د قلبي نسخې فوټو سټيټا محترم پر دل
خان خټک راسپارډي وچي قلباً مننه ترې کوم .

خلورم خپرکی ترلاسه شوی نتیجه

د استفاق طمعه به خه کرې له اخوانه
نتیجه یې ورکېده دی له کنعانه

د تېرو بندو اېنگلونو او روائتونو، شکونو او تکلونو
او سناونو او لاسوندونو د خپرې، تنقید او جاج په
سجه کې د کاظم خان شیدا د ژوند اړینه په لاسه
دول داسې جوړولای او ترتیبولای شو

د شیدا نوم «محمد کاظم» (۱) «مخلص» شیدا (۲)
په قام «افغان خټک» (۳) د خان د «خاندان» (۴) خانزاده د
د خوشال خان خټک کړوسی، د اشرف خان هجري لمسی
او د افضل خان خټک زوی و (۵) په سرای او افضل آباد

کڻي بي استوکنه کري و ه ۷۱ دی به خواني کڻي له چيل هاتري
 خخه د هندوستان پر دپس شو او په دي توگه يي د سرداري
 په سر پښو شوو او پيښد و نگو پښو ته شا کړه ۸۰ .
 دده پلار افضل خان خټک د ۱۰۷۴-۷۵ هـ ق کال شا او حو
 زېږېدلی و (۹)، په ۱۰۹۳ هـ ق کال کڻي يي چي پلار اشرف خان
 هجري د مغولو له خوا زنداي شو . خوشال خان خټک سرداري
 بهرام ته وسپارله خو افضل خان ونه منله او د بهرام تر
 منافقت وروسته په ۱۰۹۳ هـ ق کال د خټکو سردار شو (۱۰) او د
 ۱۱۵۳ هـ ق کال پوري يي د اورنگ زېب او دهغه د اخلافو د
 حکومت په دوره کڻي سرداري ۶۱ کاله دوام وکړ (۱۱) چي تر
 سرداري وروسته يي د پاتي ژوند په باب معلومات نشته او
 د مرگ نېټه يې نا معلومه ده (۱۲) .

د افضل خان خټک د واده په باب د سکندر خان خټک له
 دې زېري خخه چي په اشرف خان يي کوي :

«بهادر خان» «صيف خان» لمسي دې لکه گل دي

خدای دې دواړه خار صاحب ته مبارک کا (۱۳)

خرگندېري چي افضل خان تر ۱۰۹۳ کال وړاندې يعنې دخاني
 او سرداري تر پيلېدو مخکښې واده کړی و او داوخت د
 دوو ماشومانو پلار و .

ښکاري افضل خان خټک د ۶ کلنۍ ۱۷ کلنۍ په سر

واده کري وي او دايوه عادي خبره ده حکه هغه وخت د
 خانانو او شتمنو په کور نيوکښې اولادونو ته له خواندوسر
 سم وروڼه غوښتل کېدل ، لکه افضل خان چې په خپله
 هم خپل زوی محمد عليخان ته تر پنځلس کلنۍ وړاندې
 د محبت لور غوښتې وه (۱۴) او تر ۱۱۳۵ هـ ق کال وړاندې
 يې محمد اشرف خان ته هم د ۱۴ کلنۍ شا او خوا واده کړی
 ؤ (۱۵) . ده په ۱۰۹۳ کې دوه زامن د "بهار خان" او
 "سپه خان" په نومونو درلودل (۱۶) چې بهادر خان په تاريخ
 مرصع او مجمع الانساب کې نه دی ياد شوی بنايي په
 ماشومتوب کې مړ شوی وي خو "سپه خان" د "سپه الله
 خان" او "سپه خان" په نامه شته چې په ۱۱۱۹ هـ ق کال يې د لاجي
 پوځدار ټاکلی دی (۱۷) او هم يې بل زوی د محمد سعيد
 خان په نامه دی چې دې يې هم په ۱۱۲۹ هـ ق کال د لاجي پوځدار
 ټاکلی دی (۱۸) کېدای شي دا دواړه ديوي مور زامن وي .
 د ۱۱۱۴ هـ ق کال شا او خوا افضل خان خټک د وې لاولده
 بيبياڼې درلودې چې يوه بي بي آيسه نومېده او بله د بي بي
 نېکبختې ورېره وه . بنايي دا وخت يې لومړۍ مېرمن مړه
 شوې وي ، دی د بي بي نېکبختې په ټينگار او ملتيا فقير جميل
 بېگ ته د زوی د غوښتلوله پاره دعاته وړئې ، هغه زېږي
 ورکوي چې : نېکبخته ته به يو زوی غواړې ما في الحال

دوه وليدل نور به هم پسي وشي او همد او ه پچ محمد
 علي او محمد حسن د بي بي آيسې له نسه په ۱۱۱۵- او- ۱۱۱۶
 هـ ق کلونو کښې يو په بد پسي پېدا شول خودوهي بي بي
 يې خه ورته ونه وې ، هغه ل اولده پاتي شوه (۱۹) تردې
 کال (۱۱۱۶) پورې فقير جميل بگ ژوندي و او په همدې
 کال ومړ؛

چون دفت از جهان اين کرامت خديو

بجز "ق" آمد ز عالم " غرليو "

(۱۲۱۶ - ۱۰۰ = ۱۱۱۶ هـ ق) (۲۰)

له افضل خان خټک کره په ۱۱۱۹ هـ ق کال اسدالله او په
 ۱۱۲۱ هـ ق کال محمد اشرف خان پېدا شول (۲۱) د محمد علي خان
 مور د بي بي آيسه، په ۱۱۳۰ هـ ق کال مړه شوه (۲۲)
 تاريخ مرصع چې تر ۱۱۳۶ هـ ق کال پورې واقعات پکښې
 داغلي د افضل خان خټک د نورو زامنو او ماندينو ذکر نه
 لري او داهم د نورو پېښو په ترڅ کښې په ضمني ډول ياد
 شوي دي .

مجمع الانساب چې د افضل خان خټک د سرداري تر پايه

(۱۱۵۳ هـ ق) پورې دده په باب غږېږي ليکي چې ده له پنځو

ماندينو نه اته زامن درلودل: سعدالله خان او کاظم

خان له يوې مور، محمد علي خان او حسن علي خان له بلې مور،

عبدالخان او محمد عباد خان له بلي مورده ، محمد اشرف خان
له بلي مورده او محمد سعيد خان له بلي مورده (۲۳) .

د تاريخ مرصع او مجمع الانساب په پېښو کښې تناقض لږ دی ،
د تاريخ مرصع په قول په ۱۱۱۴ هـ ق کال افضل خان دوه مانيښي
درلودې چې له يوې نه محمد علي خان او محمد حسن خان وزېږېدل
خود بلي اولاد نه ؤ ، ده دوه مشر زامن سپه الله خان او سعيد
خان هم درلودل چې يوي په ۱۱۱۹ - و بل په ۱۱۲۹ هـ ق کال دلاچي
پوځداران ټاکلي وو - د سکندر خان په وينا سپه الله خان
د اشرف خان تر بندي کېدو (۱۰۹۲ هـ ق کال) وروسته او د ۱۰۹۳
هـ ق کال د محرم تر ۴ وړاندې زېږېدلی نويقیناً دادود زامن
يې له بلي مایني يا نورو ماینو څخه وو ، همداران په تاريخ
مرصع کښې د اسد الله خان او محمد اشرف خان د ميندو د
يادولو ضرورت نه دی پېښ شوی (۲۴) خو کوم تناقض چې
را منځ ته شوی هغه دادي چې په تاريخ مرصع کښې د افضل
خان د شپږو زامنو نومونه : سپه الله خان ، محمد سعيد
خان ، محمد علي خان ، محمد حسن ، اسد الله خان او محمد اشرف
خان راغلي (۲۵) خو په مجمع الانساب کښې د سپه الله خان
نوم نشته ، محمد حسن د حسن علي په نوم راغلی ، اسد الله
خان د سعيد الله خان په نوم راغلی خو په حاشيه کښې اسد الله
هم ورسره شته (يعني دی په دواړو نومونو يادېدلی)

کاظم خان ، عبد خان او محمد عماد خان نوي نومونه
 دي چي تاريخ مرصع يې نه يادوي او هم سعدالله خان
 تر ټولو مشر کڼل شوي چي داسمه نه ده اما څرنگه چي
 سرداري ده تر لاسه کړې نو شهرعليخان فکر کړي چي
 دي به تر ټولو مشر وي (۱۲۶) همدا راز عبد خان بنيادي ر
 همغه عابد خان بل نوم وي چي کاظم خان شيدا دخپل
 ديوان نسخه دده په لاس مجدي صاحبزاده ته لېږلې ده (۱۲۷).
 څرنگه چي تاريخ مرصع تر ۱۱۳۶ هـ ق کال وروسته
 پېښې نه لري او مجمع الانساب تر ۱۱۵۳ هـ ق کال پورې
 د افضل خان خټک ژوند يقيني کوي نو ځکه په دې مورد
 کښې دده د زامنو پېدا کېدل يوه عادي او طبيعي خبره ده
 چي په دې توگه مجمع الانساب د تاريخ مرصع معلومات ماتوي
 نه بلکې بشپړوي يې .

په رواياتو کښې د کاظم خان شيدا زېږېدل د ۱۱۳۵-
 ۱۱۴۰ هـ ق کلونو تر منځ اټکل شوي ، په دې برخه کښې نه
 ماتروني او نه زيات روښانوي سند نه شته نو ځکه
 همدا اټکل په دې برخه کښې تر اوسه يوښه اټکل
 پيلای شو .

کومه مرثيه چي د کاظم خان شيدا په ديوان کښې د
 ده د والد په نوم چاپ شوې ، سمه نه ده ، دا او ورپسې

قطعه يې د «والدي» په مرينه دي چې دا خبره هم د خطي
نسخو د دود او هم دده د بېتونو د جوړښت او بشپړتابه
په اساس معقوله او د منلو وړ ده (۲۸).

همدا راز د مجمع الانساب د ليکنې له مخې محمد کاظم
د اسدالله خان سکني ورور دی او اسدالله خان د ۱۱۱۹ هـ ق
کال شا او خوا زېږېدلی او هم څرنگه چې د ۱۱۱۴ هـ ق کال
شا او خوا دده د مور يادونه نشته نو دده له مور
سره د افضل خان خټک د واده کولو وخت د ۱۱۱۵-۱۱۱۸ هـ ق
کلونو په موده کې اټکلولى شو، که د اسدالله خان
او محمد کاظم خان دوى مور د واده په وخت کې د ۱۶
يا ۱۸ کلونو زېږېدو وخت يې د ۱۱۰۰ هـ ق کال شا او
خوا کېلاى شو او که د افضل خان خټک د ابي بي د ۱۱۰۰ هـ ق
کال زېږېدلي وگڼو نو په ۱۱۸۹ هـ ق کال چې وفات شوې
او کاظم خان شيدا يې دوى مرثيې ويلې دا د ۱۸۹ کلونو
عمر درلودونکې وه، چې دا عمر هم له طبيعي او هم
له عقلي نظره نامناسب نه دی نو د شيدا د ديوان د دې
مرثيو نتيجه به دا وي چې دا دواړې قطعې ده د خپلې
مور په مرينه ويلې دي.

که څه هم اسدالله خان د شيدا سکه ورورؤ (۲۹)

خوله يوي خوا دده له سردارى او جاگير سره مينه نه وه

اوله بله پلوه دخانی او سرداری په سر ددوی
 کورنی شخړې ناوړه حالت ته رسېدلې وې نوځکه
 ده په خوانی وطن پرېښود او دهند مسافر شو، دې
 پېښو ته دده په دیوان کې تلمیحي اشارې شوې
 دي (۳۰) او همدا ناوړه حالت ددې باعث شو چې دده ورو
 اسدالله خان دده د وراره لښکر خان په لاس ووژل
 شي (۳۱) او همدې پېښې کاظم خان هم دردولی او
 ژړولی دی.

له حب جاهه په زړه کې سوریم

دملنگه وکارته جور ییم

سرې خوړلی د شیرین ووردی

له زندگي تر حلقه مور ییم (۳۲)

شیداحنفي مذهب، دنقشبندیه طریقې صوفي (۳۳)،

دینداره او پرهیزگاره انسان و (۳۴)، واده یې نه وکړی

او په کومه قطعه کې یې چې د «قره عین» په مرینه

او بڼکې تویې کړې او قره العین د زوی استعاره ده خر

دا دده زوی نه بلکې زوی خوانده یې و چې دسرې

د مصرع، د «بدان» کلمه مراحت پرې کوي. یعنې: زما

د سترگو کسی یې وپوله!

د شیدا شعر او شاعري په پښتو ادب کې ځانگړی

منفرد مقام لري او د تذکره کاملان رامپور دالیکنه
ي نه داسې خوک داغلی نه به راشي حتی په فارسي
کښې هم د بحث وړ دی (۳۵) که کامل صاحب مبالغه
او غلو هم کښې (۳۶) دده د انفرادیت په برخه کښې دېره
مساله به ښکاري.

شیدا د نواب محمد فیض الله خان په عهد کښې د
میاستي د روو روپو نوکري درلوده (۳۷) او تر پایه
خپل پلرني ټاټوبي ته به دی راستون شوی

د شیدا د مړینې تاریخي ماده د دل نظیر =

(۱۱۹۴ هـ ق) په نورو کښې نغبتې ده چې یوه ناپېژندل
شوی کالی شاعر ویلي ده (۳۸) او دا خبره تر خوڅې
ماتوونکې سند ^{په} شې او تردې کال وروسته دده
د ژوند نوري بخشې نشانې ونه موندلې شي، دمنلو
وړ ده

نه پای کښې ده د لوی عالم استاد کامل مومند
روح ته دعا کوم حکه که دوی په دې موضوع کښې عالمانه
شکونه او ټکونه نه وای کړي زما به ددې لیکنې لور
ته پام نه و او بنسټی او دا رساله به نه وه کښل شوې

پایلیکونه:

- (۱) د دیوان سرریزه ، دده په خپل قلم .
- (۲) همدا سرریزه .
- (۳) همدا سرریزه .
- (۴) دیوان ، د پښتو د شعر حسب حال ، ۱۴ مخ .
- (۵) تذکره انتخاب یادگار ، د ارواښاد استاد کامل د ۱۶۳۰ کتاب
په حواله ، ۲۰۶ مخ .
- (۶) مجمع الانساب د خانزاده شېرعليخان، قلمي نسخه .
- (۷) د کاظم خان شیدا د دیوان بېلابېلې برخې .
- (۸) د دیوان بېلابېلې برخې .
- (۹) دا اټکل د سکندر خان خټک له هغه منظوم لیک نه چې په
۱۰۹۳ هـ ق کال یې د اشرف خان په نوم لیکلی او هلته
دی د شلوکلوکم وزیات کښي ، کولای شو . د لیک قلمي
متن د سکندر خان د دیوان په هغه نسخه کښي چې په
پښتو اکیدی کښي خوندي ده . راغلی او د لیکوال د دوهم
توک ادبي ستوري په ۲۴۴-۶۲-۳ مخونو کښي خپور
شوی دی ، او هم افضل خان په تاریخ مرصع کښي
د ۱۰۹۲ کال د پېښو په ترڅ کښي خان د ۱۶-۱۷ کلونښي .

(۱۰) دا موضوع په تاريخ مرصع كېنې افضل خان خټک په

تفصيل ليکلي ، ۴۹۲ - ۵۰۰ مخونه .

(۱۱) مجمع الانساب ، د خانزاده شېرعليخان ، قلبي نسخه .

(۱۲) همدا اثر .

(۱۳) د سکندر خان خټک ليک ، اربني ستوري ۲ / ۳۵۴ مخ .

(۱۴) تاريخ مرصع ، ۴۰۱ مخ .

(۱۵) تاريخ مرصع ، ۴۴۱ مخ .

(۱۶) د سکندر خان ليک .

(۱۷) تاريخ مرصع ، ۳۸۵ مخ .

(۱۸) تاريخ مرصع ، ۴۱۳ مخ .

(۱۹) تاريخ مرصع ، ۶۰۳ مخ .

(۲۰) په تنگه ولسي د فقير جميل بېگ د قبر ډبره .

(۲۱) تاريخ مرصع ، ۴۱۷ مخ .

(۲۲) تاريخ مرصع ، ۴۱۶ ، ۴۱۸ مخ .

(۲۳) مجمع الانساب ، قلبي نسخه .

(۲۴) مجمع الانساب دا ذکر کوي .

(۲۵) تاريخ مرصع ، بېلا بېلې برخې .

(۲۶) مجمع الانساب

(۲۷) وگورئ د ديوان سريزه ، د شيدا په خپل قلم .

(۲۸) وگوسی دد د دیوان خطی او چاپی نسخ

(۲۹) مجمع الانساب .

(۳۰) موبن له دیوان به په . ریم خپری کبني کافي نموني ورکړي دي .

(۳۱) مجمع الانساب .

(۳۲) دیوان .

(۳۳) دیوان، دده دخپل قلم سر میزه .

(۳۴) تذکره انتخاب یادگار او تذکره کاملان رامپور، داروا بناد

کامل، د ۱۶۳۰ کتاب په حواله، ۲۰۷ مخ

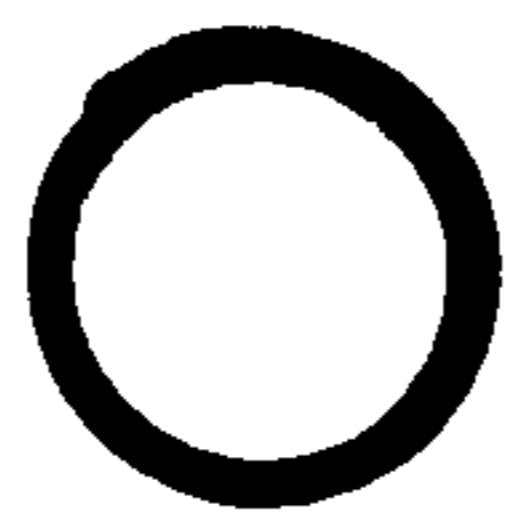
(۳۵) تذکره کاملان رامپور، دیاد شوي کتاب په حواله .

(۳۶) استاد کامل، د ۱۶۳۰ نومی کتاب، ۲۰۹ مخ .

(۳۷) تذکره انتخاب یادگار، داروا بناد کامل دیاد شوي کتاب

د ۲۰۷ مخ په حواله .

(۳۸) تذکره کاملان رامپور، داستاد کامل په حواله .

نومليک

د وگړيو، ځايونو، نسلونو، کتابونو او نورو نومونو نه

په دې نومليک کښې د ځايونو نومونو ته دستوري * نخبه شري، کتاب ته «ک» نسلونو ته «ن»، علي او نشري مرکز و نومه «م» او نورو ته واضح توري کښل شوي دي

افغان (ن): ۲۶، ۲۷، ۸۰	آزاد خان: ۶۱
* افغانستان: ۲، ۱	آيسه، بي بي: ۸۳، ۸۲، ۶۳
افغاني (ن): ۱، ۱۲، ۱۸، ۲۳، ۲۶، ۲۷	احمد (پاک): ۲۸
اکوړخان (ملک): ۷۷، ۷۵	احمد شاه: ۷۸
* اکوړی: ۴۴	ادرا اشاعت سرحد: (م) ۶
الله داد خان خوېشکي: ۵۶	د ادبياتو پوهنځی: (م) ۲۳
الله نور: ۸، ۱۳، ۱۳، ۱۸، ۲۰، ۲۱، ۴۹	ادبي ستوري (ک): ۷۹، ۸۹، ۹۰
امير خان: ۵۵، ۵۶، ۶۱	اردو (ژبه): ۷۷، ۷۴، ۷۰
انوار الحق (داکتر): ۲، ۴۵، ۴۶	اسد الله خان: ۳، ۴، ۹، ۱۰، ۱۳، ۱۴
اورنگ زيب: ۷۷، ۸۱	۲۱، ۶۴، ۶۵، ۷۸، ۸۳، ۸۴
* ايران: ۷۲	۸۷، ۸۶
* باجوړ: ۳۸	اسلام خان (خانصاحب): ۵۱
بادشاه (اورنگ زيب): ۵۵، ۵۶، ۵۸، ۵۹	اسلاميه کالج کتابتون (م): ۵۱، ۵۲، ۷۸، ۷۹
بادي: ۵۷	اشرف خان: ب، ۱، ۳، ۹، ۱۱، ۱۵، ۱۶
* بدخشان: ۲۷	۱۸، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۶۲، ۶۷
برپتېش موزيم (م): ۴۹	۷۴، ۷۷، ۸۰، ۸۱، ۸۴، ۸۹
* بريلی: ۳۱	افريدي (ن): ۵۹
* بگرامي: ۶۱	* افضل آباد (باغ): ۱۳، ۲۹، ۵۳، ۶۶، ۸۰
* بنکاله: ۳۱	افضل خان خټک: ب، ۱، ۳، ۷، تر ۲۳، ۵۳
بهادر خان: ۶۹، ۸۱، ۸۲	تر ۵۵، ۵۷، ۶۲، ۶۳، ۶۷، تر
بهادر شاه: ۷۷	۶۹، ۷۴، ۷۵، ۷۷، ۸۰، تر ۸۱
بهرام: ۹، ۱۵، ۵۵، تر ۶۲، ۷۷، ۸۱	۹۰، ۸۹

* تپری : ۷۸
 * جلال آباد : ۶۱
 جم (پاچا) : ۳۵، ۳۶
 * جمرود : ۵۶
 * جینا کر : ۶۲، ۶۵
 دچاپ زی (م) : ۲۳
 * چلیکا (خٹک) : ۷۲
 * خلوزی : ۶۱
 حبیبی، علامہ عبدالحی : ۵، ۲
 * حسن ابدال : ۴، ۱۰، ۶۴
 حسن علیخان : ۷۷، ۸۳، ۸۴
 حنفی (مذهب) : ۲۵، ۱۷
 حیات افغانی (ک) : ۱
 حیات خان، دیتی : ۱، ۱۹
 خالد خان : ۶۹
 خان (اشرف خان) : ۵۷
 خان (خوشحال خان) : ۲۴ تر ۲۷، ۵۷
 تر ۵۹، ۸۰
 خان جنت مکان او جنت نیشان (اشرف خان)
 : ۵۴ تر ۵۸ تر ۶۰
 خانزاده (شیدا) : ۴۱، ۷۰، ۸۰
 خانصاحب (اشرف خان) : ۶۹، ۱۱
 خان عالیشان (شیدا) : ۷۱، ۷۲
 خان علیین مکان (خوشحال خان خٹک) :
 ۵۴، ۵۵، ۵۷، تر ۶۰، ۶۲
 خان مرحوم (محمد افضل خان) : ۷۶، ۷۷
 خٹک (ن) : ۱۱، ۱۳ تر ۱۸، ۲۵، ۴۴، ۷۰
 ۷۱، ۷۴، ۷۶، ۸۰، ۸۱
 خواجه محمد خان : ۷۶
 خورشید جهان (ک) : ۱، ۹، ۱۰
 خوشحال خان خٹک : ب، ج، ۱، تر ۴، ۹،
 ۱۱، ۱۶ تر ۱۸، ۲۵، ۲۷، ۵۴، ۵۵،
 ۷۴، ۷۷، ۸۰، ۸۱
 خوشحال خان (د افضل خان لمسی) : ۱۰
 * خیبرآباد : ۶۰، ۶۵

پنوا عبدالرؤف : ۲، ۶، ۴۵، ۴۰
 پردل خان خٹک : ۷۹
 پشاور : وگ : پپنور
 پستانہ (ن) : ۳، ۴، ۱۵، ۲۲، ۲۵، ۳۱
 ۶۸، ۷۱، ۷۲
 پستانہ شعراء (ک) : ۲، ۵
 پبتنر : وگ : پستانہ
 پبتنور (بہ) : الف، ب، ج، ۲، ۳، ۱۹
 ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۷۱، ۷۲، ۷۴، ۸۷
 د پبتنور ادب تاریخ (ک) : ۲، ۶
 پبتنور اکہدی (م) : ۶، ۷۹، ۸۹
 پبتنور تولنہ (م) : ۵، ۶، ۷۸
 د پبتنور پیا ورتیا او پر مختیا امریت (م) :
 ۵
 پبتنور کرا (م) : ۱
 پبتنور : وگ : پستانہ
 پبتنورخوا : ۴۹، ۷۰، ۷۲
 پبتنور نسفی د پبتنورخوا او دنیا پ
 کتابتون نو کینی (ک) : ۷۸
 * پپنور : د، ۲، ۵، ۶، ۲۳، ۵۱، ۵۶
 ۵۷، ۶۱، ۶۲، ۷۹
 پلاوون : ۱، ۱۵، ۱۸، ۱۹
 تاریخ ادبیات سرحد (ک) : ۲، ۶
 تاریخ مرصع (ک) : ج، ۲، ۵، تر ۸، ۱۰ تر
 ۱۲، ۱۵ تر ۱۷، ۲۰ تر ۲۳، ۵۳
 ۵۴، ۶۳، ۷۵، ۷۸، ۸۲ تر ۸۵
 ۱۹، ۹۰
 تذکرہ انتخاب یادگار (ک) : ۲۲، ۷۰، ۷۱، ۸۹، ۹۱
 تذکرہ تکملہ الشعراء (ک) : ۷۱
 تذکرہ کاملان رامپور (ک) : ۲۲، ۵۰
 ۵۲، ۷۱، ۸۸، ۹۱
 تریبولاق : ۵۸، ۶۰، ۶۵
 * تنکارو : ۹۰
 تواریخ مرصع (ک) : وگ : تاریخ مرصع
 * توٹکی : ۶۱
 * تیراہ : ۳۰

سعید خان: ۱۳، ۲۱، ۶۴، ۶۵، ۸۴
 سکندر خان خٹک: ۶۶، ۶۷، ۷۸، ۸۱
 ۱۴، ۱۹، ۹۰
 سلیم: ۷۲
 سلیمان: ۳۶
 * سمعہ: ۳۸
 * سوات: ۳۸
 سید پھولا: ۵۶
 سید علی محمد خان نواب: ۷۱، ۷۲
 سیف اللہ: ۱۳، ۲۰، ۶۳، ۶۴، ۸۲، ۸۴
 سیف خان: وگ: سیف اللہ
 * شالہ مار: ۶۷
 * شاہجہاں آباد: ۵۰، ۵۱
 شامداد خان: ۷۴
 * شکی: ۵۴
 شوق حافظ احمد علی: ۷۱
 شوکت بخاری: ۷۲
 شہامت خان: ۵۶
 شہباز خان (دخوشال بابا گوی): ۷۴
 شہباز خان (دمحبت پلار): ۶۴
 شہید خان (سعید اللہ خان): ۷۷
 * شیخ جیو (زیارت): ۵۸
 شہباز، کاظم خان: الف، ب، ج، اتر ۳۹،
 ۴۱، ۴۲، ۴۴، ۴۶، ۴۸، ۵۴، ۷۰، ۷۱
 ۷۴، ۷۷، ۷۸، ۸۰، ۸۳، ۸۵، ۹۰
 * شیدو: ۶۵
 شہر علی خان: ۷۴، ۷۶، ۸۵، ۸۹، ۹۰
 شہر محمد خان گندہ پور: ۱، ۹، ۱۹
 * بنادی پور: ۵۴
 دینوونی اور روزنی وزارت (م): ۶
 صائب تبریزی: ۷۲
 * صوبہ سرحد: ۲
 صہف خان (ہم وگ: سیف اللہ): ۶۹، ۸۱
 ۸۲
 طائر، پروفیسر محمد نواز: ۶۰، ۶۳
 ظفر خان: ۶۱

* دکن: ۶۹
 دیوان (دخوشال خان، ک): ۲۵
 دیوان (سکندر خان، ک): ۷۸، ۷۹
 دیوان (دکاظم خان، ک): ۵، ۷، ۱۱، ۱۲، ۱۶، ۱۷
 ۲۵، ۲۹، ۳۰، ۳۴، ۴۲، ۴۴
 ۴۵، ۴۸، ۴۹، ۵۲، ۷۲، ۷۳، ۸۵
 تر ۱۷، ۱۹، تر ۹۱
 دیوان کاظم خان شہد (دھمیش، ک): ۶، ۲
 دیوان کاظم خان شہد (رد پالتر انوار الحق):
 ۶، ۲
 راجہ رام سنگھ: ۵۶
 راجہ تول رای: ۷۲
 * رامپور: ۴، ۵، ۱۴، ۳۱، ۷۱
 راور پتی: ۱، ۱۲، ۱۷، ۱۹، ۲۳، ۴۹
 رای مان سنگھ دیوان: ۶۱
 رحمت خان، حافظ: ۵۲
 رشاد، پوهاند عبدالشکور: ۳، ۴، ۵، ۶
 ربین، پوهاند صدیق اللہ: ۲، ۶، ۱۱، ۱۵، ۱۷، ۱۹، ۲۱، ۲۳، ۴۱
 رضا ہمدانی: ۶، ۲
 رفیع، حبیب اللہ: د
 * روہ: ۲۶، ۲۹، ۳۱، ۳۲، ۳۹، ۴۲
 روہی ادب (ک): ۳، ۶
 دریاست سوات کتب خانہ (م): ۵۰، ۷۲
 زنجیری (لیک دور): ۴۶
 * سرای: ۵، ۱۳، ۱۴، ۱۷، ۱۸، ۲۷، ۲۸، ۳۱، ۴۴، ۵۳، ۵۶، ۵۷، ۶۴، ۶۵، ۷۷، ۸۰
 سردار خان: ۷۴
 سرفراز خان: ۴۸
 سرور خان: ۷۴
 * سرور مہلہ: ۵۳، ۵۱
 * سرہند شریف: ۴، ۵
 سعادت خان: ۷۴
 سعید اللہ خان: ۷۷، ۷۸، ۸۳، ۸۵

* کوز تا کال : د
گلشن روہ (ک) : ۶۰، ۵
* گوالیر قلا : ۶۰، ۵۹
گوهر : ۶۹
* لاپچی : ۵۸، ۱۳، ۶۳، ۶۵ تر ،
۱۴، ۱۲
* لشورہ : ۶۰، ۵۹
لنکر خان : ۱۷، ۷۷
* لنگر کوت : ۵۶
لری خان (دخوشال خان) : ۵۸، ۵۹
مجمع الانساب (ک) : ۷۴ تر ۷۶، ۷۸،
۷۹، ۸۲ تر ۸۹، ۹۱
محبت خان : ۱۲، ۶۴
ممدار باب ، ملک : ۶۱
محمد اشرف (د افضل خان زوی) :
۱۳، ۲۱، ۶۴، ۶۵، ۷۷، ۸۴ تر
محمد افضل خان : ۷۵ تر ۷۸ ہم وگ :
افضل خان خٹک .
محمد حسن : ۱۳، ۲۱، ۶۳، ۶۵ تر ، ۱۳،
۱۴
محمد سعید خان : ۶۳، ۶۴، ۷۷، ۸۲،
۱۴ ہم وگ : سعید خان
محمد عابد : وگ : عابد خان .
محمد علی خان : ۱۰، ۱۳، ۲۱، ۶۳، ۶۵ تر ،
۷۷، ۷۸، ۸۲ تر ۸۴
محمد عباد خان : ۷۷، ۸۴، ۸۵
محمد فیض اللہ خان ، نواب : ۸۸ ہم وگ :
فیض اللہ خان .
مجدی صاحبزادہ : ۵، ۴۲، ۸۵
مرہتہ (ن) : ۱۰
مغل (ن) : ۵۸، ۶۲، ۶۸، ۸۱
میریز خان : ۶۱
میا عمر : ۵۲
میا غلام حیدر اخونزادہ : ۵۰، ۷۳
میا محمد : ۴۹
میا محمد عمر : ۴۲ ہم وگ : میا عمر .

عابد خان (د خوشال خان زوی) : ۵۸
عابد خان (د شہد اورور) : ۸، ۲۲، ۱۳۰،
۱۸ تر ۲۰، ۴۳، ۵۸، ۸۵
عبید خان : ۷۷، ۸۴، ۸۵
عثمان ، ملا : ۵۷، ۵۸
* غالی دہر : ۵۶
غلام معصوم (پیر) : ۵
غنی کشمیری : ۷۲
فارسی (ژبہ) : ۷۱، ۷۲، ۷۴، ۸۸
فارغ بخاری : ۶۰، ۲
فتح اللہ : ۸، ۱۲، ۱۳، ۱۸، ۲۰، ۲۱، ۴۹
فرہنگ زبان و ادبیات پشتو (ک) : ۶۰، ۲
فقیر جمیل بنگ : ۶۳، ۸۲، ۸۳، ۹۰
فیض اللہ خان ، نواب : ۷۱، ۴
فیض علی : ۵۰، ۷۳
قاسم بنگ : ۵۰، ۷۳
* کابل : ۲، ۵، ۶، ۲۳، ۵۵، ۶۱، ۶۷،
۷۸، ۷۹
کابل پوهنتون (م) : ۱۱، ۲۳
کابلی شاعر : ۷۳، ۸۸
کاری : ۵۷
کاظم (د سرای یوبد شاعر) : ۴۴
د کاظم شہد دیوان (د بېنوا) (ک) : ۲، ۶، ۷۸
کا کا خیل ، میا تقویم الحق : ۱۴
کامل ، استاد دوست محمد خان مومند :
ج ، ۲، ۳، ۵، ۷، ۹ تر ۱۵، ۱۹، ۲۲ تر
۲۴، ۴۸، ۵۱، ۷۸، ۷۹، ۸۸ ،
۸۹، ۹۱
* کتھیر : ۳۰، ۳۱
دکراچی ملی موزیم (م) : ۵۱
* کراپہ : ۶۱
* کشمیر : ۴، ۶۷
کلید افغانی (انگلیسی ژباړه (ک) :
۱، ۱۸، ۱۹
* کمايون (غر) : ۷۲
* کنعان : ۳۲، ۸۰

ميا محدي : ۴۲ هم وگ : محدي صاحبزاده .

مير مينايي : ۷۰

ميکنزي : ۴۹

نادر شاه : ۷۱، ۷۲، ۷۸

ناصر سرهندي : ۷۲

نامدار : ۵۳، ۶۵

نبي آخر زمان : ۷۶

نسب نامه (ک) وگ : مجمع الانساب .

* نظام پور : ۵۴، ۵۸، ۶۰، ۶۲، ۶۴

نقشبنديه (طريقه) : ۵، ۲۵، ۸۷

* نوبنهر : ۵۳

ننگ بخته، نبي بي : ۶۳، ۸۲

* نيلاب (غابني) : ۵۵

ونده (مجله) : ۱۱، ۲۳

* وگي : ۲۹، ۵۳

هجري، اشرف خان : ۱، ۳، ۱۶، ۸۰، ۸۱، ۸۹ هم وگ : اشرف خان .

هدهش خليل : ۲، ۶، ۴۵، ۴۶، ۵۱، ۵۲

* هند : ۲۸، ۲۹ تر ۳۱، ۳۹، ۴۰، ۴۲، ۸۷

* هندو بار : ۳۱

* هندوستان : ۳۰، ۳۲، ۷۱، ۷۲، ۸۱

هندي (ن) : ۴، ۲۲

هبوار مل، زلي : ۲، ۶

هيوز : ۱۲، ۱۷، ۱۸

۱۶۳۰ (ک) : ۲۲، ۲۳، ۷۹، ۸۹، ۹۱

يوسف : ۳۲

يونورستي بکايچنسي (م) : ۵، ۶

B
1.237
RAF
5561

د امان کتاب له خپرونو څخه

پېښور

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**